

BÖLÜM 3

3. YOLSUZLUĞUN EKONOMİK ETKİLERİ

Yolsuzlukların doğurduğu en temel ekonomik yansıma kaynak ve gelir dağılımı üzerinde görülmektedir. Yolsuzlukların kaynak dağılımında sapmalara yol açtığı bilinmektedir. Bu sapmalar nispi fiyat dengelerinin oluşmasını engellemekte, tüketici ve üretici dengelerinin yanlış düzeylerde kurulmasına yol açmaktadır. Örneğin rüşvet ödemek durumunda kalan bir mal ve hizmet üreticisi bunu tüketiciye yansıtmaktadır. Böyle olunca yolsuzluklar nedeniyle tüketiciler bir tür dolaylı vergi ödemek zorunda kalabilmektedir. Ayrıca birçok ekonomik değişken ve birim üzerinde farklı etkiler meydana getirebilmektedir. Bu etkiler çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrı başlıklar altında incelenecektir. Biz burada etkinlik ve verimlilik üzerine etkilerini ortaya koymaya çalışacağız. Buna göre;¹

- Yolsuzluk, piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak üzere hükümetin gerekli düzenleyici ve denetleyici işlevini yerine getirme yetisini sınırlamaktadır. Ayrıca hükümet, bankalar, gıda sektörü, ulaştırma faaliyetleri, mali piyasalar vb. üzerinde düzenleyici rolünü gerektiği düzeyde yerine getirmesini engellemektedir. Yolsuzluk güdüsüyle piyasaya hükümet müdahalesi yapılması, örneğin hükümetin kendi özel çıkarları için monopoller oluşturması, piyasadaki düzensizlikleri arttıracaktır.
- Yolsuzluğun yoğun olarak bulunduğu ortamlarda, yetenekli kişiler kabiliyetlerini rant sağlamak ve haksız kazanç edinmek amacıyla kullanabilmektedirler. Bu durumda insan beşeri sermayenin negatif katma değer oluşturduğu gözlenmektedir.
- Rüşvet, yüksek refah maliyeti içeren keyfi bir vergi statüsündedir. Bu da ekonomik faaliyetler üzerinde aşırı yük oluşturmaktadır. Bu yük rüşvet mekanizmalarının kavranmasını ve elde edilecek sonuçlar konusundaki belirsizliği de içermektedir. Çünkü yolsuzluk tabanlı bir işlemde kişilerin yükümlülüklerini yerine getirmediği zaman hesap soracağı kanuni bir prosedür olmamaktadır. Diğer bir ifade ile "rüşvetin belgesi bulunmamaktadır."
- Yolsuzluk hükümetin ihale sözleşmelerinin uygulanması ve mülkiyet haklarının korunması gibi alanlardaki işlevlerini kısıtlayabilmektedir. Bir vatandaş, rüşvet ödeyerek taahhütlerinden ya da sözleşmeden doğan yükümlülüklerinden sıyrılabiliyorsa, ya da bir kişi mülkiyetten doğan haklarını yolsuzluk nedeni

¹ Vito Tanzi, "Corruption Around the World.....", a.g.e., s. 583

ile kullanamıyorsa hükümetin temel rolü zedelenmiş olmaktadır. Kamunun ekonomik anlamdaki görevlerini yerine getirmemesi piyasa ekonomisi kurumsal yapısını da bozmaktadır.

- Yolsuzluk piyasa ekonomisinin, demokratik düzenin ve kanun hakimiyetinin meşruiyetini azaltmaktadır. Özellikle geçiş dönemi ekonomilerindeki, eski düzene dönüş taleplerini arttırabilmektedir. Bunun sonucu olarak açık toplum olma yolundaki ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarını bozabilmektedir. Sonuçta insanların demokrasi ve piyasa ekonomisine olan güveni sarsılmaktadır.
- Yolsuzluk birincil ve ikincil gelir dağılımını bozarak yoksulluğu ve fakirliği arttırmaktadır.

Son olarak da yolsuzlukların ve rüşvetin bir ekonomideki işlem maliyetlerini (*transaction cost*) arttırdığı ve belirsizlik katsayısını yükselttiği ifade edilebilir.² Yukarıda genel hatları ile belirtilen bu etkilerin ayrıntıları aşağıda incelenmektedir.

3.1. YOLSUZLUKLARIN TASARRUFLAR, YATIRIMLAR VE BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ

Yolsuzluğun tasarruflar, yatırımlar ve dolayısıyla büyüme üzerindeki olumsuz etkisi bilinmektedir. Bu etki kaynak dağılımındaki bozucu yansımaları ile birlikte düşünülmelidir. Yolsuzlukların rol oynadığı yatırım kararlarının verimliliğinden söz edilemez. Yolsuzlular nedeniyle daha fazla girdi kullanarak daha fazla çıktı meydana getirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle yatırım maliyetleri ve hacmi artsa bile, kapasite yaratıcı ve büyüme meydana getirici etkisi sınırlı kalmaktadır. Yolsuzluğun sermaye verimliliğini azaltması, sonuçta sermaye birikim süreçlerini de düşürmektedir.³ Böylelikle sermaye birikim düzeyinin bir tür amortismanına (tükenme payına) tabi tutulması söz konusu olmaktadır.

3.1.1. Yolsuzlukların Tasarruflar Üzerine Etkisi

Bir ekonomideki tasarruf düzeyi kullanabilir fon maliyeti belirleyen ana unsurdur. Fon maliyetlerine bağlı olarak yatırım, istihdam ve büyüme düzeyi şekillenebilmektedir. Toplam tasarruf düzeyi özel tasarruflardan, kamu tasarrufundan ve yabancı tasarruflardan meydana gelmektedir. Tasarruf düzeyini belirleyen faktörler arasında kişi başına milli gelir düzeyi, gelir dağılımı, nüfusun yaş

² Cheryl W. Gray, Daniel Kaufmann, "Corruption and Development", **Finance & Development**, March 1998, s. 8 (7-10)

³ J. Graf Lambsdorff, "Corruption in Empirical ....., a.g.e.s. 7

grupları itibarıyla yapısı, gelenekler ve kültürel öğeler sayılabilir. Ayrıca faiz oranı, enflasyon oranı ve finansal derinlik düzeyi gibi tasarruf güdüsü üzerinde etkili olan faktörlerden söz edilebilir. Yolsuzluklar öncelikle tasarruf etme güdüsünü erozyona uğratmaktadır.⁴

Tasarruf düzeyi ile yolsuzluk düzeyi arasında ilişki hem doğrudan hem de tasarrufu belirleyen faktörler üzerinde dolaylı bir şekilde kurulabilmektedir. Doğrudan etki bağlamında yolsuzluk düzeyinin sermaye kaçışına neden olduğu ve dolayısıyla ulusal tasarruf düzeyini iki yönlü olarak düşürdüğü iddia edilmektedir. Buna en iyi örnek yolsuzluğun olağanlaştığı birçok Güney Amerika, Afrika ve Asya ülkelerindeki sermayenin gelişmiş ülkelere ve İsviçre bankalarına kaçmasıdır. Kamu tasarruf düzeyinin ana belirleyicisi kamu gelir düzeyidir. Yolsuzluğun aynı zamanda kamu gelirlerini düşürdüğü, kamu harcamalarını beklenenin ötesinde ve verimsizliklere yol açacak şekilde arttırdığı için kamu tasarruf düzeyini de azalttığı gözlenmektedir. Yolsuzluk düzeyi yüksek olan ülkelere yabancı tasarrufların çekilmesi zorlaşmakta, hatta ülkedeki yabancı tasarrufların geldikleri ülkelere geriye dönmeleri bile söz konusu olmaktadır. Tasarrufu belirleyen faktörleri özel, kamu ve yurtdışı tasarruflar üzerine etkisi yön olarak değişme bile derece olarak farklılaşabilmektedir.

Yolsuzluk ve tasarruflar arasındaki dolaylı ilişkinin en güçlü olduğu alanlar GSYİH'daki ve kişi başına düşen milli gelirdeki büyüme, gelir dağılımı adaletsizlik, beklentilerin kötüleşmesi nedeniyle risk algılamasının artması ve enflasyondur.

Bir ülkedeki GSYİH ve kişi başına düşen milli gelir ile yolsuzluk düzeyi arasındaki ilişki, bu çalışmada yolsuzluk büyüme ilişkisi başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Buradan da anlaşılabilen gibi yolsuzluk düzeyi ile GSYİH ve kişi başına düşen milli gelir arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı ampirik verilerle kanıtlanmaktadır. Buna göre yolsuzluk düzeyi arttığında GSYİH ve kişi başına düşen milli gelir artış hızı düşmektedir. Kişi başına milli gelir tasarruf düzeyinin ana belirleyicisi olduğundan tasarruf düzeyindeki büyüme de buna paralel bir etki göstermektedir. Nihai olarak ise yolsuzluk düzeyindeki artış tasarrufların büyüme hızını bazen de tasarrufların reel düzeyini düşürebilmektedir.

Benzer bir ilişkide gelir dağılımı üzerinden meydana gelebilmektedir. Yolsuzlukların gelir dağılımını üzerine etkisi, yine bu çalışmanın ilgili bölümünde hem teorik hem de ülke örnekleri bazında incelenmiştir. Buna göre yolsuzluk

⁴ Mushfiq us Swaleheen, "Corruption and Saving in A Panel of Countries", **University of Alabama, Department of Economics, Finance and Legal Studies**, 2005, s. 2-3
http://www.cba.ua.edu/efl/job_candidates/econ/documents/RESEARCHPAPER.doc

düzeyinin artması, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri yükseltici etki yapmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ülkedeki tasarruf düzeyi üzerine yansımaları tartışmaya açık bir konudur. Bazı yaklaşımlara göre, gelir düzeyi düşük ülkelerde, gelir dağılımındaki adaletin bozulması toplam tasarrufları arttırıcı etki de bulunabilmektedir. Çünkü gelir dağılımında adaleti sağlayıcı önlemler düşük gelirli gruplara aktarılacak payı yükseltecektir. Düşük gelirli grupların marjinal tüketim eğilimi yüksek, (hatta bir) buna karşılık marjinal tasarruf eğilimleri düşüktür. (hatta sıfır veya eksi) Yüksek gelir gruplarında ise, mutlak tüketim düzeyleri yüksek olsa bile nispi tüketim eğilimleri düşük, marjinal tasarruf oranları yüksektir. Bu nedenle gelir dağılımının bozulması marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli kesimden marjinal tasarruf eğilimi yüksek olan kişi ve gruplara kaynak aktarımına yol açacaktır. Sonuçta ise, ülkedeki toplam tüketim miktarı düşecek, tasarruf miktarı yükselecektir. Bu yaklaşım son dönemde ciddi ölçüde eleştirilmektedir. Hatta tersi durumların geçerliliği iddia edilmektedir. Buna göre, gelir düzeyi düşük kesimlerin marjinal tasarruf eğilimi gelecek kaygısı ve ihtiyat güdüsü nedeniyle daha yüksektir. Gelir düzeyi yüksek kesimlerde ise, gösteriş tüketimi ve geleceğe yönelik güven duyguları tasarruf eğilimlerini düşürmektedir. Bu durumda gelir dağılımının adaletli kılınması, zengin kesimde fakir kesime kaynak aktarılması, hem yolsuzlukların azal(tıl)ması, hem de ülkedeki toplam tasarruf düzeyinin artabilmesine imkan tanıyacaktır.

Yolsuzlukların diğer bir etkisi, beklentilerin kötüleştirmek yoluyla risk algılamasını arttırmasıdır. Yolsuzlukların geleceğe yönelik beklentileri olumsuz yönde etkilediği genel kabule dayalı bir iddiadır. Tasarrufların ertelenmiş tüketim olduğu düşünülürse, beklentilerin kötüleşmesi kişi veya kurumların tüketimlerini ertelemek için daha fazla getiri talep etmelerine yol açacaktır. Bu da faiz oranlarını arttıracaktır. Böylelikle yolsuzluk düzeyini reel faiz oranlarını arttırıcı bir etki meydana getirdiği söylenebilir. Risk algılamasına bağlı olarak faizlerin artması, yatırımların düşmesine neden olabilecektir. Burada da yolsuzluk ve tasarruflar arasındaki dolaylı ilişki ortaya çıkmaktadır. Yolsuzlukların artması geleceğe yönelik beklentileri kötüleştirmekte, nihayetinde ise tasarrufları düşürmektedir.

Yolsuzluklar ile tasarruflar arasındaki ilişki fiyat genel düzeyindeki artış trendi vasıtasıyla da kurulabilmektedir. Enflasyon oranındaki dalgalanmalar, fiyatların bilgi aktarma yeteneğini kısıtlamaktadır. Bu durumda kamu ihale bedellerinde, ihale ve teslim süreleri arasında fiyat revizyonları gündeme gelmektedir. Revizyonların bir kısmı haklı maliyet artışlarına dayanırken, diğer bir kısmı yolsuzluklara neden olabilmektedir.

Diğer taraftan yolsuzluk düzeyi ile enflasyon arasında doğrusal bir ilişkiden

söz edilebilir. Bu ilişki elimizdeki kitabın ilgili bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi enflasyonun yükselmesi yolsuzluk düzeyini arttırmaktadır. Enflasyonun artması belirsizliklerin artması bağlamında tasarrufları da olumsuz yönde etkilemektedir.

Son olarak yolsuzluk ve rüşvet yoluyla kazanılan gelirlerin tasarruftan daha ziyade tüketime yönelmesinde, toplumdaki tasarruf hacmini düşürdüğü kanısına varılabilir.⁵ Buradaki mantık şöyle işlemektedir. Rüşvet alan bürokratlar hem yakalanma riskinde, hem de yakalanınca ispat unsuru olacağı kaygısından rüşveti, tasarruf edip ellerinde tutmak istemeyeceklerdir. Diğer taraftan rüşvet tespit edildiğinde hukuksuz kazanç kapsamında kamu otoritesi buna el koyabilmektedir. Böyle olunca rüşvet alan için rüşveti bir an önce tüketmek tasarruf etmeye nazaran daha rasyonel hale gelmektedir. Bu da ülke düzeyinde tüketim eğiliminin tasarruf eğilimine nazaran daha fazla artmasına yol açmaktadır.

Yolsuzluklar ile tasarruf ilişkisi yapılan ampirik çalışmalarda da doğrulanabilmektedir.⁶ Bir grup ülke örneği üzerine yapılan panel data analizinde yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik azalmanın gayrisafi milli tasarruf düzeyini yüzde 6 arttırdığı gözlenmiştir. Aynı araştırma çerçevesinde yolsuzlukların gayrisafi milli tasarruf düzeyini doğrudan etkilemedikleri, burada gelir düzeyinin, kişi başına düşen milli gelirdeki artışların ve vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranlarının aktarım mekanizmalarının ana kanalları oluşturdukları sonucuna erişilmiştir.

Yolsuzluk düzeyi tasarruf ilişkisinin bir başka boyutu da doğal kaynak zengini ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Özellikle son otuz yılda doğal kaynak zengini ülkelerin, (*resource-rich*) doğal kaynak fakiri (*resource-poor*) ülkelere nazaran çok daha yavaş büyüdükleri gözlenmektedir. 1971-1989 yılları arasında 70 ülke örneğinde yapılan bir araştırmada⁷ doğal kaynak zengini ülkelerin, bu zenginliklerini ihraç oranı ile ekonomik büyümeleri arasında ters yönlü ilişkiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Doğal kaynakların GSYİH içerisindeki payında 1 birimlik artışın ekonomik büyüme oranını yüzde 1 düşürdüğü ortaya konmuştur. Oluşan bu etki Hollandalı hastalığı (*Dutch disease*) olarak nitelendirilmektedir.⁸ Bunda doğal kaynak zengini ülkelerin elde ettikleri gelirleri üretken yatırımlara yönlendirmektense, tüketime harcamalarının etkisi büyüktür. Hatta kay-

⁵ Arvind K. Jain, "Corruption: A Review", *Journal of Economic Surveys*, Vol: 15, 2001, s. 71-121

⁶ Mushfiq us Swaleheen, "Corruption and Saving in A Panel ....., a.g.e., s. 1-27

⁷ Jeffrey D. Sachs, Andrew M. Warner, "Natural Resource Abundance and Economic Growth", *National Bureau of Economic Research Working Paper* No: 5398, December 1995, s. 1-47

⁸ 1960'lı yıllarda Hollanda'nın doğal gaz rezervleri bulması ile ülkede yaşanan resesyon nedeniyle böyle bir adlandırma yapılmıştır. Benzer etki 1970'lerde İngiltere'nin Kuzey Denizinde petrol rezervleri bulmasıyla da yaşanmıştır.

nak zengini ülkelerin bir kısmında süregelen negatif tasarruf oranına sahip oldukları ifade edilebilir. Doğal kaynakların sınırsız olmadığı düşünüldüğünde, ileride bu ülkeler için riskli durumlar ile karşılaşmaları söz konudur.

Buna karşılık doğal kaynak fakiri ülkelerin böyle bir şansını olmadığından dolayı tasarrufyatırım ve üretim yapılarının daha sağlıklı şekillendiği görülmektedir. Tasarrufların ülkelerin gelecekteki büyüme performanslarını belirledikleri düşünüldüğünde, tasarruf oranlarının önemi daha iyi anlaşılır. Diğer taraftan bir ülkede doğal zenginliklerin varlığı, yolsuzluk nedeni olarak gösterilebilmektedir. Bu bağlamda yolsuzluk düzeyi ile doğal zenginlik ve tasarruf miktarı arasında bir ilişki ortaya konulabilmektedir. Bu konuda yapılan ampirik iki farklı bir çalışmada⁹ yolsuzluk düzeyi ile gösterilen kurumsal kalite (bürokratik kalitekanun hakimiyeti) yükseltilerek kaynak zengini ülkelerdeki gayri safi yatırımın ve tasarrufun arttırılabileceği ortaya konmuştur. Böylelikle kurumsal kaliteye yönelik önlemler alarak, yolsuzlukların düşürülmesi ve tasarruf düzeyinin arttırılması söz konusu olabilecektir.

3.1.2. Yolsuzlukların Yatırımlar Üzerine Etkisi

Yolsuzlukların fiziki sermaye yatırımlarının yanında beşeri sermaye yatırımlarını da kısıtlayıcı etkisi söz konusudur. Kamu harcamaları ile ilgili bölümde bu konu ayrıntılı olarak incelenecektir.

Yolsuzlukların yatırımlar üzerine etkisi konusundaki ampirik çalışmalar sınırlıdır. Bunda ölçülebilirlik ile ilgili zorlukların rolü büyüktür. Son yıllarda ankete dayalı metotlar ile bu konuda veri elde edilmesi mümkün olmuştur. Bu verileri kullanarak yapılan çeşitli araştırmalarda yolsuzlukların yatırımları ve ekonomik büyümeyi düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu konudaki ilk araştırma en eski yolsuzluk verisi olarak nitelendirilebileceğimiz Uluslararası İşletme (*Business International BI*) endeksi¹⁰ kullanılarak 67 ülke üzerine yapılmıştır.¹¹ Sonuçta yolsuzlukların yatırımları negatif etkilediği kanısına varılmıştır. Buna göre, Bangladeş'teki yolsuzluk düzeyinin Uruguay seviyesine indirilmesi Bangladeş'teki yatırımları GSYİH' sının yaklaşık yüzde 5 kadar arttıracağı ifade edilebilmektedir. Daha sonra aynı araştırmacı tarafından daha fazla ülke örneği ile

⁹ Simon Dietz, Eric Neumayer, Indra de Soysa, "Corruption, the Resource Curse and Genuine Saving", **Development and Comp Systems**, 0405010, 2004, EconWPA, revised January 2006, s. 1-31 <http://129.3.20.41/eps/dev/papers/0405/0405012.pdf>

Giles Atkinson, Kirk Hamilton, "Saving, Growth and the Resource Curse Hypothesis", **World Development** Vol: 31, No: 11, 2003, s. 1793-1807

¹⁰ Özel bir kurum tarafında yapılan ve yatırımcıların, kreditorlerin ve çok uluslu şirketlerin ülke riskini gösteren bir endekstir.

¹¹ Paul Mauro, "Corruption and Growth.....", a.g.e.,s. 681-712

¹² Johann Graf Lambsdorff, "Corruption in Empirical Research .....",a.g.e., s. 7

(94 ülke) yapılan genişletilmiş araştırmada¹² yolsuzlukların yatırımları azalttığını ve büyüme oranını düşürdüğünü ortaya koymuştur. Burada,¹³ yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artış GSYİH'nın içerisindeki yatırımların oranının yüzde 1 ile 2,8 arasında düşürmekte, kişi başına reel GSYİH'daki büyümeyi yüzde 0,3 ile 1,8 oranında arttırmaktadır. Benzer sonuçlar başka araştırmalar tarafından da ortaya konmaktadır.¹⁴

Yolsuzluk kamu yatırım harcamalarının hem kendi iç dağılımını, hem de toplam harcamalar içindeki nispi yerini etkileyebilmektedir. Bu durumda yolsuzluklara daha fazla imkan tanıyan büyük yatırım harcamaları ön plana çıkabilmekte, kamu harcamalarının optimal dağılımı bozulabilmektedir. Genel kamu yolsuzluk yapma imkanı daha fazla olduğundan ve örgütlü bürokratik yolsuzluklara izin verdiği için dolayısı, yolsuzluk düzeyi arttığında kamu yatırım harcamalarının da arttıracağı yönündedir.

Yolsuzluklar kamu yatırım harcamalarının birçok aşamasında ortaya çıkabilmektedir. Yatırım için fizibilite raporlarının yapılmasında, ihaleler için öngerekliliklerin belirlenmesinde, katılımcıların kararlaştırılmasında, fiyat tekliflerinin oluşturulmasında, katılımcılar ile müzakere süreçlerinde, tekliflerin değerlendirilmesinde ve ihalenin sonuçlandırılmasında yolsuzluk doğurucu birçok ilişkinin meydana gelmesi mümkün olabilmektedir. İhaleyi kazanan firmaların bürokrasiye ödedikleri rüşveti, ya ihale fiyatını yüksek tutarak, ya da maliyetlerini (daha düşük kalite malzeme ve işçilik kullanmak şeklinde) aşağıya çekerek kamuya yansıtırlarını gözlenmektedir. Böylelikle oluşan maliyetler sonraki kamu ihalelerinde de referans fiyata olarak alınmakta, böylelikle sonraki yıllarda yapılacak yatırım harcamaları da bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Sonuçta yolsuzluk meydana getirmek amaçlı yapılan kamu yatırımları ya hiç kullanılmayacak ya da ihtiyaç sınırlı olduğu için küçük kapasite ile üretim yapmakta¹⁵ zorunda kalacaktır. Yolsuzluklar nedeniyle yüklenici firmaların kullandıkları yatırım girdilerini hem miktar hem de kalite olarak düşürmeleri, kamu yatırımlarının ilerideki bakım, onarım ve yenileme harcamalarını olması gerekenden daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmesine de yol açacaktır.¹⁶

¹³ Paolo Mauro, "The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure", **IMF Working Paper** No: 98, September 1996, s. 11-12 (1-27)

¹⁴ Aymo Brunetti, Gregory Kisunko, Beatrice Weder, "Credibility of Rules and Economic Growth - Evidence from a World Wide Private Sector Survey", *The World Bank Economic Review*, Vol. 12, No: 3, September 1998, s. 353-384

¹⁵ Bu durumda sabit maliyetlerin üretim maliyetleri içerisindeki oranı yükseleceğinden birim başına kamu hizmetinin fiyatı artacaktır.

¹⁶ Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Public Investment and Growth", **IMF Working Paper** No: 139, October 1997, s. 8 (1-23)

Yatırım harcamalarının yüksek tutarlı bütçeleri nedeniyle yolsuzluklara daha kolay gizlenebilmesine imkan sağladığı söylenebilir. Kamu cari harcamaları bu konuda kamuoyu tarafından gözlenebilir özelliğe sahipken yatırım harcamalarının bu imkanları kısıtlıdır. Üst düzey bürokratlar tarafından oluşturulan yolsuzlukların genelde kamu yatırım harcamaları çevresinde odaklandığı gözlenmektedir. Bu da kamu yatırım harcamalarının olması gereken düzeyin üzerinde yapılmasına yol açabilmektedir. Yolsuzluk düzeyi arttığında yeni yatırımlara yönelik harcamalar artmasına rağmen mevcut yatırımların bakım, onarım ve sürdürülebilirliğine yönelik harcamaların düştüğü iddia edilmektedir. Kamu yatırım harcamaları içerisinde altyapı yatırımlarının özel bir öneminden söz edilebilir. Bu yatırımların, özel yatırım harcamalarını da teşvik ettikleri söylenebilir. Yolsuzlukların kamu altyapı yatırımlarının toplam tutarını arttırmalarına rağmen, çıktı düzeyi bazında verimliliklerini ve kalitesini ciddi biçimde azalttıkları ifade edilmektedir. Böylelikle, daha az üretken yatırım projelerini ön plana çıkararak, bakım onarım harcamalarını, ilaç gibi ücret dışı cari harcamaların kısılmasına yol açmaktadır. Sonuçta sağlıklı bir sanayileşme politikası izlemek ve kamu yatırımlarının tamamlayıcı özelliğini optimal düzeyde sürdürmek pek mümkün olmamaktadır.

Yukarıdaki iddiaları destekleyici bir grup ampirik çalışmadan söz edilebilir. Bir grup ülke verilerine dayalı olarak yapılan iki farklı regresyon analizinde¹⁷ yolsuzluk düzeyi ile kamu yatırım harcamaları düzeyinde birbirine paralel artışlarda gösterdiği, ama bu artışların yatırım harcamalarındaki verim düşüklüğü nedeniyle büyüme oranlarına yansımadığı ortaya konmuştur. Benzer şekilde kamu yatırım harcamalarındaki artışın, bütçe kısıtı altında başka harcama kalemlerinde azalışa yol açtığı, bunun da ağırlıklı olarak ücret dışı kamu harcama kalemleri, bakım, onarım harcamalarında azalış şeklinde ortaya çıktığı gösterilmektedir.¹⁸ Yolsuzluk düzeyindeki artışın altyapı harcamalarını düşürdüğü de ampirik olarak ortaya konabilmektedir.¹⁹

Yolsuzluklar ile özel yatırımlar ilişkisi ise, kamu yatırımları ile farklılaşabilmektedir. Yolsuzluklardaki artış hem özel yatırım düzeyini hem de özel yatırımların verimliliğini düşürebilmektedir.

¹⁷ Shantayanan Devarajan, Vinaya Swaroop, Heng-fu Zou, "The Composition of Public Expenditure and Economic Growth," **Journal of Monetary Economics**, Vol: 37, No: 2-3, April 1996, s. 313-344 Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Public Investment....", a.g.e. s. 1-23

¹⁸ Simon Commander, Hamid R. Davoodi, Une J. Lee, "The Causes of Government and the Consequences for Growth and Well-Being", **World Bank Policy Discussion Paper** No. 1785, June 1997, s. 1-70 Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Public Investment....", a.g.e. s. 1-23

¹⁹ Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Public Investment....", a.g.e. s. 1-23

1986-1996 yılları arasında 87 ülkenin Uluslararası Saydamlık Örgütü tarafından derlenen verileri kullanılarak yolsuzluk düzeyinin yatırımların etkinliği üzerindeki etkisi ampirik ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna göre yolsuzluk düzeyi arttığında yatırım verimliliği düşmektedir. Yatırımların etkinliğinin yolsuzluk esnekliği birden büyüktür. Diğer bir ifade ile yolsuzluk düzeyi yüzde 1 arttığında yatırımların verimliliği yüzde birden fazla (1,05) azalmaktadır.²⁰

Yolsuzluk yatırım ilişkisindeki diğer önemli değişken tahmin edilebilirliklerdir. Eğer bir ülkedeki yolsuzluk meydana gelme kanalları ve maliyetleri tahmin edilebiliyor ise, yatırım kararları bundan daha az etkilenebilmektedir. Bu durumda yatırımcılar öngördükleri bir durum veya maliyet karşısında fizibilitelerini şekillendirebilmektedirler. Eğer bir ülkede öngörülemeyen yolsuzluklar ile karşılaşılabilme olasılığı yüksek ise, yatırımları azaltıcı etkisi daha da fazlalaşabilmektedir.²¹

3.1.3. Yolsuzlukların Büyüme Üzerine Etkisi

Eğer yatırımlar yolsuzluklardan olumsuz şekilde etkileniyorlar ise, bunun GSYİH'daki büyüme oranına yansımaları kaçınılmazdır. Böyle olunca yolsuzluklar ile ekonomik büyüme arasında teorik olarak ters yönlü bir ilişki kurulabilmektedir. Yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişkiden söz etmek daha doğru olacaktır. Yani yolsuzlukların büyüme oranının düşürmesinin yanında, düşük büyüme oranları da yolsuzluklar ile mücadeleyi engellediği ifade edilebilir. Özellikle fakir ülkelerde kaynak yetersizliğinin yolsuzlukla mücadeleyi güçleştirdiğine yönelik gözlemler mevcuttur.²²

Yolsuzluk ile ekonomik büyüme ilişkisi ülke nüfusu dikkate alınarak yapılan araştırmalarda da ortaya konabilmektedir. Yolsuzluk düzeyindeki bir birim artış Leite, Weidenman (1999) araştırmasında²³ yüzde 0,7 ile 1,2 arasında, Abed, Davoodi (2000) araştırmasında²⁴ yüzde 0,6 oranında kişi başına GSYİH'nın azalmaya yol açmaktadır. Benzer bir şekilde, 22 OECD ülkesi verileri kullanılarak Lucas tipi büyüme modelleri temelinde yapılan bir çalışmada²⁵, yolsuzluk

²⁰ Hireen Sarkar, M. Aynul Hasan, "Impact of Corruption on the Efficiency of Investment: Evidence from A Cross-Country Analysis", **Asia-Pacific Development Journal**, Vol: 8, No: 2, December 2001, s. 111-116

²¹ Edgardo Campos, D. Lien, S. Pradhan, "The Impact of Corruption on Investment: Predictability Matters", **World Development**, Vol. 27, No: 6, June 1999, s. 1059-1067

²² Bryan W. Husted, "Wealth, Culture, and Corruption", **Journal of International Business Studies**, Vol. 30, No: 2, 1999, s. 339-60.

²³ Carlos Leite, Jens Weidmann, "Does Mother .....", a.g.e., s. 1-34

²⁴ George Abed, Hamid Davoodi, "Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in the Transition Economies", **IMF Working Paper** No.132, 2000, s. 1-47

²⁵ Cüneyt Koyuncu, **Three Essays on Economics of Corruption**, Unpublished Ph Degree Dissertation, Kansas University Department of Economics, 2002, s. 44-58

düzeyi ile kişi başına GSYİH'daki büyüme arasındaki negatif yönlü ilişki ortaya konabilmektedir. Bu çalışmada yolsuzluk düzeyi göstergesi olarak hem Uluslararası İşletme (*Business International*) hem de Uluslararası Ülke Risk Kılavuzu (*International Country Risk Guide*) verilerinden yararlanılmıştır.

Aynı ilişkiyi kişi başına reel GSYİH'daki büyüme dışında doğrudan ekonomik büyüme oranı ile kuran ampirik çalışmalardan da söz edilebilir.²⁶ Bunların birinde²⁷ yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artışının yıllık ekonomik büyüme oranını binde 5,45 düşürdüğü gözlenmektedir. Yolsuzlukların büyüme ve verimlilik üzerindeki olumsuz etkileri çeşitli ülke verileri ile açıkça ortaya konulmasına rağmen, yolsuzlukla mücadele politikalarının şekillendirilmesin çok az kullanıldığı söylenebilir.²⁸

Yolsuzlukların belli koşullarda ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki meydana getirebileceğine yönelik iddialara da rastlanabilmektedir. Burada kritik unsur rüşvet alan ve veren kişiler arasındaki marjinal tüketim eğilimi farkıdır. Eğer rüşvet alan kişinin marjinal tüketim eğilimi rüşvet veren kişinin marjinal tüketim eğilimine nazaran düşük ise, yolsuzluk ekonomik büyümeyi arttırabilecektir. Çünkü bu durumda rüşvet süreçleri toplam tüketimi kısıcıcı toplam tasarruf ve yatırımı yükseltici etki meydana getirecektir. Sonuçta toplam yatırımlar kanalı ile büyüme düzeyi pozitif yönde değişim gösterebilecektir.²⁹

3.2. YOLSUZLUKLAR VE KAMU KESİMİ FİNANSMAN DENGESİ

Kamu kesimi finansman dengesi (mali denge - *fiscal equilibrium*) bir ülkedeki belli bir dönemdeki toplam kamu harcamalarının toplam cari kamu gelirleri ile tam olarak karşılanması olarak ifade edilebilir.³⁰ Buna bağlı olarak en genel anlamı ile kamu kesimi finansman açığı (mali açık - *fiscal deficit*) veya kamu kesimi borçlanma gereği (*public sector borrowing - requirement*) toplam kamu giderleri ile toplam kamu gelirleri arasındaki fark olarak tanımlanabilir.

1980 sonrası süreçte, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde, kamu kesimi finansman açıkları ekonomik istikrarsızlıkların temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Yolsuzluk düzeyi ile kamu kesimi finansman açıkları arasın-

²⁶ Helene Poirson, "Economic Security, Private Investment, and Growth in Developing Countries", *IMF Working Paper* No:4, January 1999, s. 1-31

²⁷ Pak Hung Mo, "Corruption and Economic Growth", *Journal of Comparative Economics*, Vol. 29, No: 1, March 2001, s. 66-79

²⁸ Susan Rose-Ackerman, **Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform**, Cambridge University Press, 1999, s. 3

²⁹ David H. Bayley, "The Effects of Corruption in a Developing....., a.g.e., s. 728

³⁰ Vito Tanzi, "Fiscal Disequilibrium in Developing Countries", *World Development*, Vol: 10, No: 12, 1982, s. 1069

da bir nedensellik ilişkisinin varlığı iddia edilebilir. Yolsuzluk düzeyi yüksek ülkelerde kamu kesimi açıklarının yüksek olduğu gözlenmektedir. Hatta yolsuzluk düzeyindeki düşüşlerin kamu açıklarını azalttığı söylenebilir.

Buradaki ilişkiyi daha iyi anlamak için finansman dengesini oluşturan, kamu gelir ve harcamalarının yolsuzluk ile ilişkisine bakmak daha doğru olacaktır. Genel olarak yolsuzluk kamu gelirlerini azaltmakta, buna karşılık kamu harcamalarını arttırmaktadır. Diğer bir ifade ile iki yönlü negatif etki meydana getirmektedir. Yolsuzlukların olduğu bir ekonomide sağlıklı mali politikalar oluşturulması imkansız hale gelebilmektedir. Yolsuzlukların kamu gelir ve harcamaları üzerindeki etkisi aşağıda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

3.2.1. Yolsuzluklar ve Kamu Harcamaları

Yolsuzlukların kamu harcamaları üzerindeki arttırıcı etkisinin varlığı genel kabul görmüş bir gerçekliktir. Çünkü yolsuzluklar kamu kaynaklarının haksız yere transferine dayanmaktadır. Kamu harcamaları yoluyla transferin gerçekleştirilmesi çokça gözlenen bir durumdur. Yapılan kamu harcamasına karşılık istenen miktarda ve kalitede mal ve hizmetin satın alınmaması veya beklenen faydanın oluş(turula)maması, belli düzeylerde yolsuzluğun varlığına işaret etmektedir. Çünkü reel kamu harcamaları sonucu piyasa değerinin altında mal ve hizmet satın alınması yolsuzluk olarak nitelendirilmektedir.

Yolsuzluğun miktarı ise, alınan mal ve hizmetin piyasa değeri ile kamuya satış değeri arasındaki fark olarak hesaplanabilir. Bu fark yolsuzluğu yapan satıcı ile kamu alımına taraf olan bürokratlar tarafından bölüşülmektedir. Kamu transfer harcamalarında da yolsuzluk gözlenebilmektedir. Buna örnek olarak fakirlere yapılan parasal transferler gösterilebilir. Eğer transfer edilen para, gerçekten ihtiyaç sahibi olmayanlara veriliyor ise, burada da yolsuzluktan söz edilebilir. Bu parayı dağıtan kamu görevlisi ile haksız yere bu parayı alan kişi arasındaki illegal ilişki yolsuzluğu oluşturmaktadır. Bazen kamu görevlisinin bilgisizliği veya işini gerektiği gibi yapmamasından dolayı da, kendisi çıkar sağlamasa bile yolsuzluklara alet olabilmektedir.

Kamu harcamalarının yolsuzluk nedeniyle yapılamamasının ülke ekonomisine etkisi, bu kaynağın özel sektör tarafından nasıl kullanıldığına bağlı olarak değişmektedir. Eğer özel sektör bu kaynağı üretken alanlara yönlendirebiliyor ise, büyüme üzerinde olumlu etki bile yaratabilecektir. Ama her durumda bu sonuç ortaya çıkmamaktadır. Yolsuzluklar nedeniyle kamu altyapı yatırımlarının yeterli kadar yapılamaması, mevcut kaynakların daha verimsiz alanlara yönelmesine de yol açabilmektedir. Örneğin yol veya baraj şeklinde kamu altyapı harcamaları yerine mevcut yapı malzemeleri ile (çimento, demir v.b.) özel lüks evlerin veya yazlıkların yapılması ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır.

3.2.1.1. Eğitim Harcamaları

Yolsuzluklar kamu harcamalarının kompozisyonunu da değiştirmekte ve sosyal içerikli kamu harcamalarının optimal düzeyden daha aşağı bir seviyede gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Karşılaştırmalı verilere dayalı olarak yapılan bir araştırmada yolsuzlukların artması, eğitim harcamalarının kamu harcamaları içerisindeki payını düşürmektedir. Yolsuzluk düzeyindeki 1 birimlik (0 ile 10 arasındaki bir skalada) bir artış, eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranını binde 7 ile 9 arasında azaltmaktadır. Eğitim harcamalarını beşeri sermaye yatırımı olarak düşündüğümüzde yolsuzluk eğitim harcaması ilişkisinden yolsuzluk büyüme ilişkisine de geçilebilir. Değişik kamu harcaması kalemlerinin aynı düzeyde yolsuzluk meydana getirdiğini ve bu konuda yeknesak bir düzeyin var olduğunu söyleyemeyiz. Kamu harcaması kalemlerinin yolsuzluk meydana getirebilme kapasiteleri belli kriterlere göre farklılaşabilmektedir. Gizlilik unsurunun var olduğu, karlılığın yüksek olduğu ve/veya sınırlı firmalar tarafından oligopolistik piyasa koşullarından yüksek teknoloji içeren kamu mallarının üretildiği alanlarda yolsuzluk olasılığı yükselmektedir.³¹ Savunma harcamaları bu bağlamda yüksek yolsuzluk riski taşıyan alanlardır. Eğitim harcamalarının ise, bu alanlara nazaran yolsuzluk sağlama kapasitesi kısıtlıdır. Bütün bunların sonucunda ise, kamu gelirlerinin üretken kamu harcamalarına dönüşmesi engellenmektedir.

3.2.1.2. Sağlık Harcamaları

Yolsuzluk kamu harcamalarının dağılımında negatif etkiye yol açmakta, kamu sağlık harcamalarının toplam içerisindeki değerini düşürmektedir. Yolsuzluğun artması sağlık hizmetleri arzını ve kalitesini de olumsuz olarak etkilemektedir.³² Bu bağlamda yapılan bir araştırmada yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artışın kamu sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranının binde 6 ile yüzde 1,7 arasında düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.³³ Diğer taraftan sağlık hizmetlerinin arzının yetersiz veya istenilen nitelikte olmadığı durumlar da yolsuzluklara neden olabilmektedir. Bu durumda hastalar kamu sağlık hizmetlerinin daha iyi ve daha hızlı alabilmek amacıyla doktorlara veya diğer sağlık personellerine rüşvet vermek zorunda kalabilmektedirler.

Uluslararası Saydamlık Örgütü, 2005 Küresel Yolsuzluk Barometresi'ne göre

³¹ Paolo Mauro, "Corruption and the Composition of Government Expenditure", *Journal of Public Economics*, Vol: 69, 1998, s. 263-279

³² Daniel Treisman, "The Causes of Corruption: A Cross National Study", *Journal of Public Economics*, Vol. 76, No: 3, June 2000, s. 399-457

³³ Paolo Mauro, "Corruption and the Composition ....., a.g.e., s. 263-279

Bulgaristan, Moldova, Polonya, Ukrayna, Sırbistan, Kamerun Nikaragua, Hindistan ve Pakistan sağlık hizmetlerinde yolsuzluğun yoğun olarak görüldüğü ülkeler olduğu ifade edilmektedir.³⁴

Yüksek düzeyli yolsuzluğun ülkedeki çocuk ve bebek ölümlerini, toplam doğumlar içerisindeki düşük kilolu bebek sayısını ve ilköğretimdeki okuldan ayrılmaları arttıracığı öngörüsünde bulunulabilir. Yapılan ampirik bir çalışmada,³⁵ bebek ve çocuk ölümlerinin, yüksek yolsuzluğun olduğu ülkelere düşük yolsuzluğun olduğu ülkelere nazaran üçte bir oranında fazla olduğu görülmüştür. Toplam doğumlar içerisinde düşük kilolu bebek sayısında daha göze batıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Yüksek yolsuzluğun olduğu ülkelere düşük yolsuzluğun olduğu ülkelere nazaran bu sayının yaklaşık iki kat yüksek olduğu ifade edilebilir. Yüksek yolsuzluk düzeyine sahip ülkelere ilköğretimdeki okuldan ayrılma oranı ise, düşük yolsuzluğa sahip ülkelere nazaran yaklaşık beş kat daha fazladır. Bu sonuçlar teorik öngörüler ile örtüşmektedir.

Eğitim ve sağlık gibi sosyal içerikli alanlarda özel sektörün de üretici olarak yer alması, kamunun tekelci durumunu dizginleyeceği ve rüşvet talep etme güdülerini sınırlayacağı ileri sürülmektedir.³⁶

3.2.1.3. Askeri Harcamalar

Dünya uygulamalarına baktığımızda askeri harcamaların yolsuzluklardan etkilenen en önemli harcama kalemlerinden birini oluşturduğu sonucuna varılabilir. Silah alımlarında toplam maliyetin yüzde 15'ini rüşvetin oluşturduğu ve savaş uçağı alımlarında ciddi yolsuzluk şüphelerinin ortaya çıktığı uzmanlar tarafından ifade edilmektedir.³⁷ Yolsuzluk düzeyi ile askeri harcamaların miktarı ve GSYİH'ya oranı arasında bir ilişkinin olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle savunma harcamalarında yolsuzluğu önleyebilmek için yönetim göstergelerinin inşa edilmesi gereklidir.

³⁴ Transparency International Global Corruption Barometer 2005, s. 5
http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2005

³⁵ Sanjeev Gupta, Hamid R. Davoodi, Erwin R. Tiongson, "Corruption and the Provision of Health Care and Education Services", **IMF Working Paper** No: 116, June 2000, s. 1-32

Yolsuzluklardaki artış 100 doğum içerisindeki ölümleri yüzde 1,1 ile 2,7 oranında arttırmaktadır. Benzer bir durum ilkokulu terk etme oranlarında da gözlenmektedir. Yolsuzluklardaki bir birimlik artış okulu bırakma oranlarını yüzde 1,4 ile 4,8 oranına yükseltmektedir.

³⁶ Sanjeev Gupta, Hamid R. Davoodi, Erwin R. Tiongson, "Corruption and the Provision...", a.g.e., s. 25

³⁷ Sanjeev Gupta, Luiz de Mello, Raju Sharan, "Corruption and Military Spending", **IMF Working Paper** No: 23, February 2000, s. 4 (1-31)

Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde askeri harcamalardaki yolsuzluklar dikkat çekici düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Özellikle, Bolivya, Kamerun, Ekvator, Etiyopya, Guatemala, Nijerya, Panama, Peru, Rusya, Togo, Paraguay ve Tayvan gibi ülkeler bu bağlamda ön plana çıkmaktadır.³⁸

Askeri harcamaların yolsuzluklara kaynaklık etmesinde hem arz hem de talep yönlü içerimler söz konusudur. 1980'li yılların ortalarından itibaren soğuk savaşın sona ermesi, komünist bloğun bir tehdit unsuru olarak ortadan kalkması, uluslararası işbirliğinin gelişmesi silahlanmaya yönelik harcamaların düşüş trendine girmesine yol açmıştır. Bu düşüş trendi büyük silah ve savunma sanayisi ihracatçısı ülkeler ve firmalar aleyhine gelişen bir durumdur. Pazarın daralması silah ve savunma sanayi üreticisi firmaların ciddi sabit maliyetlerinden dolayı küçülmelerini engellemiş ve aralarında kıyasıya bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca yeni silah sistemleri geliştirebilmek için yaptıkları araştırma harcamaları firmaların küçülemelerine etkide bulunmuştur. Bütün bunların sonucunda, ayakta kalabilmek için rekabet ortamında alıcı ülkelerde ihale kazanabilmek için büyük oranda rüşvet verilmesi söz konusu olmuştur. Diğer taraftan silah ihracatçısı bazı yabancı ülkelerde verilen rüşvetlerin vergisel anlamda indirilebilir gider kapsamına alınması askeri ihalelerde rüşvetin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır.³⁹ Avrupa şirketlerinin bu durumda Amerikan şirketlerine karşı haksız rekabet sağladıkları iddia edilmektedir. ⁴⁰ Avrupalı şirketler verdikleri rüşvetleri muhasebeleştirme ve karlarından düşme imkanlarına sahipken, bu imkandan mahrum olan ABD şirketlerinin, askeri ihalelerdeki rekabet edebilirliklerini etkilediği söylenmektedir.

Savunma sanayi ithalatçısı ülkeler genelde gelişmekte olan ülkeler kategorisi içerisinde yer almaktadırlar. Bunlar büyük miktarda alım yapmakta, ayrıca bakım onarım giderleri bağlamında uzun dönemli anlaşmalara gitmektedirler. Askeri harcamaların çoğu, ileri teknoloji içeren sermaye yoğun nitelikteki harcamalardır. Savunma ihalelerinde fiyat kadar siyasi yakınlık, müttefiklik ilişkisi ve muhtemel başka ilişkiler belirleyici olmaktadır. Fiyat belirleyici unsur olmadığı çeşitli subjektif değerlendirmelerin ihale sürecini etkilediği gözlenmektedir. Özellikle alım komisyonlarındaki kişilerin bunda etkili olduğu bilinmektedir. Savunma ihaleleri askeri güvenlik amacıyla gizli yapılan ve şeffaf olmayan ihalelerdir. Düşman ülkelerin silah sistemleri hakkındaki enformasyonunu önlemeye yönelik tedbirler, bir süre sonra kötü niyetli bürokratlar tarafından yolsuz-

³⁸ Transparency International Global Corruption Barometer 2005, s. 6

http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2005

³⁹ Sanjeev Gupta, Luiz de Mello, Raju Sharan, "Corruption and Military .....", a.g.e, s. 4

⁴⁰ Vito Tanzi, "Corruption Around the World.....", a.g.e., s. 561-563

lukları örtmek amacıyla da kullanılabilir. Son olarak orduların askeri ekipman üreticisi olarak ticari faaliyette bulunmaya başladıkları görülmektedir.⁴¹ Askeri gücün ticari faaliyette bulunması, siyasi denetimin olmadığı ülkelerde yolsuzlukların oluşmasını kolaylaştırdığı görülmektedir. Silahlı kuvvetlerin bu anlamda ticari faaliyetlerden men edilmesi, yerli ve yabancı firmalar ile ortaklık kurmalarının engellenmesi gerekmektedir.

Askeri harcamalar yolsuzluk ilişkisi 120 ülkeyi kapsayan 1985-1998 yılları arasındaki verilere dayanan bir panel regresyon analizi ile test edilmiştir.⁴² Buna göre askeri harcamaların gayri safi yurtiçi hasıla ve toplam kamu harcamalarına oranı ile yolsuzluk düzeyi arasında gerçekten bir ilişkinin varlığı gözlenmiştir. Buna göre yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artış askeri harcamaların GSYİH'ya oranının binde 3,2 yükseltmektedir. Aynı ilişki askeri ihalelerin GSYİH'ya ve toplam kamu harcamalarına oranı arasında da söz konusudur.

3.2.2. Yolsuzluklar ve Kamu Gelirleri

Kamu gelirlerinin temel kaynağını vergiler, harçlar, resimler ve şerefîyeler oluştururlar. Yolsuzluklar kamunun tahsil etmesi gereken bu gelirleri azaltan uygulamaları içerir. Kişiler veya kurumlar, ödemeleri gereken kamusal yükümlülüklerden rüşvet vererek veya çeşitli şekillerde menfaat sağlayarak kaçınmak veya kaçakçılık yoluna gidebilmektedirler. Verilen rüşvetin ödenmesi gereken kamusal yükümlülüğe göre düşük olması, mükelleflerin net fayda düzeyini arttırmaktadır. Cezaların düzeyi ve yakalanma riskini göre net fayda düzeyi değişebilecektir. Yolsuzluk süreci sonucunda kaçırılan her kuruş vergi kamu finansman açıklarını artırıcı etki meydana getirecektir.

Yolsuzluk öncelikle vergi matrahı üzerinde etkisini göstermekte ve dolayısıyla vergi gelirlerine yansımaktadır. Vergi sistemindeki yolsuzlukların meydana gelmesinde iki tür mekanizma işlemektedir. Bunlardan birincisi yukarıda ifade edilen mükellefin aktif olduğu ve vergi kaçırmanın fayda ve maliyetine dayalı şekilde yaptığı yolsuzluk türüdür. İkincisi ise, vergi yükümlülüğüne yerine getirme konusunda uyumlu mükelleflere zorluklar çıkarılması sonucu ortaya çıkan yolsuzluklardır.⁴³ Burada mükellef pasif, vergi idaresi aktif konumdadır. Mükellef vergi kaçırmak amaçlı değil, vergisel görevini tam olarak yerine getirmek için rüşvet ödemek zorunda kalmaktadır.

Yolsuzluk düzeyi ile vergi gelirleri arasında ters yönlü bir ilişkiden söz edilebilir. Ters yönlü ilişkinin varlığı ampirik çalışmalar⁴⁴ tarafından da desteklen-

⁴¹ Sanjeev Gupta, Luiz de Mello, Raju Sharan, "Corruption and Military ....., a.g.e, s. 6

⁴² Sanjeev Gupta, Luiz de Mello, Raju Sharan, "Corruption and Military ....., a.g.e, s. 1-31

⁴³ Andrei Shleifer, Robert W. Vishny, "Corruption....., a.g.e., s. 599-617

mektedir. 1985-1996 yılları arasında Afrika'da 39 tane alt sahra (subsaharan) ülkeleri üzerine yapılan ampirik bir çalışmada⁴⁵, vergi gelirlerinin GSYİH oranını belirleyen etkenler araştırılmıştır. Bu bağlamda yolsuzluk düzeyinin bir birimlik artışı vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranını yüzde 1 ile 2,9 arasında düşürdüğü sonucuna erişilmiştir. Ayrıca yolsuzluk düzeyinin azaltılmasının, yapısal reformların gerçekleştirilmesinin ve enflasyonun düşürülmesinin vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranını arttırdığı gözlenmektedir. Vergi hasılasının düşmesi, bu ülkelerde yoksulluk ile mücadele için gerekli kamu kaynağı ihtiyacını etkilemektedir. Vergi rejimi ve oran yapısı veri iken, yolsuzluklar ile mücadele edici önlemlerin alınması, vergi hasılasında artışlara yol açabilmektedir.

Yolsuzluk kamu gelirleri ilişkisi konusunda genel kanıları doğrulayan başka ampirik bir çalışmalardan da söz edilebilir. Bu araştırmaya göre,⁴⁶ yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artış toplam kamu gelirlerinin GSYİH'ya oranını yüzde 1,5, vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranını yüzde 2,7 ve gelir vergisi hasılasını GSYİH'ya oranının binde 0,63'ü kadar düşürmektedir. Böyle olunca doğal zenginliklerden (petrol gibi) elde edilen vergi dışı gelirlerin GSYİH'ya oranında yüzde 1,3'lük bir artış gözlenmektedir.

Farklı vergi türleri ile yolsuzluklar arasındaki ilişki ayırım gösterebilmektedir. Bu bağlamda dolaylı ve dolaysız vergi ayırımından söz edilebilir. Dolaylı vergiler tüketiciler tarafından mal fiyatının bir parçası olarak algılanmakta ve yolsuzluk yapmaya pek imkan tanımamaktadır. Buna karşılık gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergiler beyana dayalı olarak verilmekte ve mükelleflerce kaçakçılık ve yolsuzluk yapmaya imkan tanımaktadır. Dolaysız vergi mükellefleri maliye müfettişleri tarafından yakaladığında ise, rüşvet ile bundan kurtulma yoluna gidebilmektedir.⁴⁷

Gerek dolaylı gerekse dolaysız vergiler yolsuzluk düzeyi arasında ciddi bir ilişkinin varlığı ifade edilebilmektedir. Dolaylı vergiler yolsuzluklardan dolaysız vergilere göre daha az olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Örneğin yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artış dolaylı vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranını yüz-

⁴⁴ Simon Johnson, Daniel Kaufmann, Pablo Zoido-Lobaton, "Corruption, Public Finances, and the Unofficial Economy", **The World Bank Discussion Paper** No: 2169, August 1999, s. 1-50 <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/wps2169.pdf>

⁴⁵ Dhaneshwar Ghura, "Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption", **IMF Working Paper** No: 135, September 1998, s 1-21

⁴⁶ Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Growth, and Public Finances", **IMF Working Paper** No: 182, November 2000, s. 15-21

⁴⁷ Alexander Vasin, Elena Panova, "Tax Collection and Corruption in Fiscal Bodies", **Economics Education and Research Consortium Working Paper Series**, No: 99/10, 1999, s. 1-26 http://www.eerc.ru/details/download.aspx?file_id=3823

de 1,2 düşürürken, dolaysız vergilerdeki bu oran yüzde 1,8'e çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yolsuzlukların dolaylı vergiler üzerine olan etkileri, gelişmiş ülkelere nazaran daha belirgin hale gelmektedir. Böyle olunca yolsuzlukların azalmasının olumlu, yansımaları bu ülkelerde daha fazla görülebilmektedir. Diğer bir ifade ile yolsuzlukların azalması gelişmekte olan ülkelerdeki dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam hasıla içerisindeki ağırlıklarını değiştirebilmektedir. Dolaylı vergilerin gelir dağılımını bozucu etkisi göz önüne alındığında, yolsuzluk düzeyindeki azalmanın gelir dağılımını bu yönüyle de dengeleyici sonuçlar doğurabileceği söylenebilir. Ampirik sonuçlarda bu öngörüğü doğrular niteliktedir. Yolsuzluk düzeyindeki 4 birimlik bir düzelleme gelişmekte olan ülkelerdeki dolaysız vergilerin GSYİH'na oranını yüzde 7,2 arttırırken, gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 2 düzeyinde kalmaktadır. Yolsuzlukların diğer bir etkisi, dolaysız vergilerdeki artan oranlılığı düşürmesidir. Son olarak dolaylı vergiler arasında yolsuzluklardan en çok etkilenen vergi türü katma değer vergisi olduğu ifade edilebilir.⁴⁸

Yolsuzluğun ve vergiden kaçınmanın dağılımsal etkilerinin olumsuz olduğu ve vergi tahsil yapılarının çoğunda gelir düşüşlerine yol açtığı bilinmektedir. Buna önlemek için vergi müfettişlerine komisyon ödenmesi ve böylelikle vergi tahsilatının arttırılıp, kaçakçılığın caydırılması söz konusu olabilmektedir. Bu durumda hem fazladan bir maliyet ortaya çıkmakta hem de eşitliketkinlik sorunsalı ile karşılaşılabilir.⁴⁹ Ayrıca kamu kaynaklarının yolsuzluklar nedeniyle heba edilmesi, mükelleflerin vergi ödeme motivasyonlarını sekteye uğratmakta ve vergi gelirlerini azaltmaktadır.

Yüksek vergi oranlarının her zaman yolsuzluklara zemin hazırladığını söylemek pek mümkün değildir. Örneğin İsveç, Danimarka ve Kanada gibi ülkelerde vergi oranları çok yüksek olmasına rağmen yolsuzluk düzeyleri oldukça düşüktür. Bununla birlikte vergi yükleri düşük olmasına rağmen yüksek yolsuzluk düzeyine sahip ülkelerden de (örneğin, Nijerya, Pakistan, Bangladeş, Çin, Venezuela) bahsedilebilir. Vergi yüklerinin dışında yolsuzluklara zemin hazırlayan diğer bir uygulama da yarı mali (*quasi - Fiscal*) düzenlemelerdir. Yarı-mali düzenlemeler bazen, vergilendirme ve harcama faaliyetlerinin yerini alabilmektedir.⁵⁰

Yarı-mali işlemler çoğunluklu kamu bütçeleme süreçlerinin dışında şekillenen ve şeffaflık, hesap verilebilirlik eksenini dar olan işlemlerdir. Bu işlemlerin denetleme imkanları da sınırlıdır. Böyle olunca yarı-mali işlemlerin yolsuzluk

⁴⁸ Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Growth .....", a.g.e., s. 15-21

⁴⁹ Jean Hindrick, Micheal Keen, Abhinay Muthoo, "Corruption, Extortion and Evasion", **Journal of Public Economics**, Vol: 74, No: 3, December 1999, s. 395-430

⁵⁰ Vito Tanzi, "Corruption Around the World.....", a.g.e., s. 589

meydana getirebilme olasılıkları artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde vergi gelirleri kamunun temel finansman kaynağını oluştururken, yarımali işlemler marjinal bir konu işgal etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, vergi yönetiminin yeterince gelişmemesi, yarımali işlemlerin dikkat çekici boyutlara ulaştırmıştır. Bu tip ülkelerde yarımali işlemlerin azaltılması, yerine bütçeleştirilen vergi ve harcama politikalarının konulması gereklidir. Aksi halde yolsuzluklar ile mücadelede istenilen sonuçlara erişmek pek mümkün olmayacaktır.

Yolsuzluk ülkelerdeki GSYİH ve kamu gelirlerin tahminlerinin sağlıklı olarak yapılabilirliğini belirli ölçülerde engellemektedir. Özellikle düşük gelirli ülkelerde bu etki daha fazla hissedilmektedir. Bu etkiyi ortadan kaldırmak için yolsuzluk tabanlı (*corruptionbased model*) modeller geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu modellerdeki temel unsurlar, şeffaflık, resmiyet ve organizasyonel basitliktir. (*transparency, formality, and organizational simplicity*). Yolsuzlukların etkilerini içselleştiren modeller yardımıyla özellikle düşük gelirli ülkelerde gerçekçi hasıla tahminlerine ulaşılması mümkün olabilecektir.⁵¹

3.3. YOLSUZLUK PARA POLİTİKASI İLİŞKİSİ

Para politikası uygulamaları teorik planda aynı kabul edilse bile, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle para politikası uygulayıcısı merkez bankalarının kredibilitesi ve bağımsızlığı bunda rol oynayabilmektedir. Kredibilite ve bağımsızlığın düzeyinin belirlenmesinde bürokratik yolsuzluk ve kurumsal yapının zayıflığı etkili olabilmektedir. Yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde vergi gelirlerinin kamu harcamalarının finansmanında yetersiz kalması, para basma geliri arayışını beraberinde getirmektedir. Senyoraj elde edilmesi üzerine odaklanan bir Merkez Bankası'nın siyasi iradeden bağımsız bir para politikası uygulaması pek mümkün olmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kredibilite eksikliğini ortadan kaldırmak amacıyla düşük enflasyonlu bir ülkenin parasına yerli paranın sabitlenmesi, para kurulu (*currency board*) uygulamaları veya dolarizasyon gündeme gelebilmektedir. Böylelikle ülke parasının istikrarını dışsal etkenlere bağlı olarak sağlama yoluna gidilebilmektedir. Yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde bu yolun tek başına başarı getirmediği, hatta döviz krizlerine neden olabildiği iddia edilmektedir. Bu nedenle kura dayalı bir para politikasından daha çok Rogoff tipi muhafazakar bir merkez bankacılığının daha etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu du-

⁵¹ Stephan Danninger, Marco Cangiano, Annette Kyobe, "The Political Economy of Revenue-Forecasting Experience from Low-Income Countries", **IMF Working Paper** No: 2, January 2005, s. 1-30

rumda yolsuzluk düzeyi ile muhafazakar merkez bankacılığı yapısının ters yönlü ilişkiye sahip oldukları söylenebilir.⁵²

Enflasyon hedeflemesi yapan ülkelerde, yolsuzluk düzeyi ile gerçekleşen enflasyon oranı arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Yolsuzluk düzeyi yüksek ülkelerde ya hedeflenen enflasyon oranı yüksek olmakta, ya da düşük hedeflenebilecekler gerçekleşmeler sonucunda yukarı doğru sapmalarla karşılaşabilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler için söz konusu olan yüzde 14'lük enflasyon hedefleri, gelişmekte olan ülkeler için pek de gerçekçi hedefler olamamaktadır.⁵³

Para politikası bağlamında yolsuzluk ve enflasyon ilişkisinden de söz edilebilir. Enflasyonun ahlaki erozyona neden olduğu ve yolsuzlukların arttırdığı genelde kamuoyu tarafından kabul görmüş bir önermedir. Zaten enflasyon da para otoritesinin toplumu bir tür aldatmasıdır. Ülke örnekleri üzerinde yapılan bir çalışmada⁵⁴ enflasyon trendinden sapmaların yolsuzlukları arttırdığı sonucuna erişilmektedir. Buna göre enflasyon trendindeki bir birimlik sapma yolsuzluk düzeyini 0,47 puan arttırmakta veya yüzde 32'lik bir sapmaya yol açmaktadır. Enflasyon dolaylı olarak da yolsuzlukları etkileyebilmektedir. Enflasyonun yükselmesi yatırımları ve ekonomik büyümeyi de düşürebilmekte, bu dolaylı etkilerle birlikte yolsuzluk düzeyinin daha fazla artmasına neden olabilmektedir.

Yolsuzluk enflasyon ilişkisi çift yönlü olarak da etki meydana getirebilmektedir. Yolsuzlukların artması, kamu gelirlerindeki azalma nedeniyle daha çok para basma gelirlerine başvurulma sonucunu doğurabilmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmada⁵⁵ yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artış enflasyon oranı üzerinde binde 1,7 ile 2,6 arasında bir yükselişi meydana getirebilmektedir.

Yolsuzluk enflasyon bağlamından doğan diğer bir ilişki de reel kur düzeyindeki değişimdir. Bir ülkedeki fiyat istikrarının bozulması, ülke parasının diğer yabancı paralara karşı da değersizleşmesini beraber getirmektedir. Buradan dolayı da olsa, reel kur yolsuzluk ilişkisine geçilebilir. Bu konuda yapılan bir araştırmada⁵⁶ yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artışın ülkedeki reel kur düzeyini onbinde 3 oranında değersizleştirdiği sonucuna erişilmiştir.

⁵² Haizhou Huang, Shang-Jin Wei, "Monetary Policies for Developing Countries: The Role of Corruption", **National Bureau of Economic Research Working Paper** No: 10093, November 2003, s. 1-27

⁵³ Haizhou Huang, Shang-Jin Wei, "Monetary Policies.....", a.g.e., s. 3

⁵⁴ Miguel Braun, Rafael Di Tella, "Inflation and Corruption", **Harvard Business School Working Paper** No: 53, February 2000, s. 1-28

www.hbs.edu/research/facpubs/workingpapers/papers2/9900/00-053.pdf

⁵⁵ Al-Marhubi, F. A., "Corruption and Inflation" **Economics Letters**, Vol: 66, 2000, s. 199-202

⁵⁶ Mohsen Bahmani-Oskooee, Abm Nasir, "Corruption, Law and Order, Bureaucracy, and Real Exchange Rate", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 50, No: 4, 2002, s. 1021-1028

Enflasyon yolsuzluk ilişkisini doğrulamayan çalışmalarda mevcuttur. 1982-1995 yılları arasında 44 ülke verileri yapılan bir çalışmada⁵⁷ yolsuzluk ile enflasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

3.4. YOLSUZLUK GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Yolsuzluklar sadece ekonomideki kaynak dağılımındaki etkinliğini bozmakta, aynı zamanda gelir dağılımındaki adaletsizlikleri de arttırabilmektedir. Yolsuzlukların meydana getirdiği olumsuz yansımalar daha çok fakirlere ve risk faktörü yüksek avantajsız gruplarına yönelmektedir. Bu gruplar içerisinde kadınlar, engelliler ve azınlıklar ön plana çıkmaktadır. Buna karşılık iyi konumda bulunan bazı kişi ve kurumlar yolsuzluklar yoluyla avantajlı kişi ve gruplardan ciddi ölçüde gelir transferi yapabilmektedir. Ayrıca aynı gruplar kamu hizmetlerini kendilerine yönlendirerek iki yönlü bir mekanizma da kurabilmektedirler. Yolsuzluklar nedeniyle kamusal mal ve hizmet arzının daralması ve kalitesinin düşmesinden en çok bu gruplar etkilenmektedir.

Yolsuzlukların gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde meydana getirdikleri etkiler çeşitli kanallar ve dolaylı süreçler yardımıyla ortaya çıkmaktadır. Bunların başlıcaları; büyüme, adaletsiz vergi sistemi, kötü dizayn edilmiş sosyal programlar, varlık sahipliliği, beşeri sermaye formasyonu, eğitimdeki eşitsizlik ve sosyal harcamalardır.⁵⁸

Yolsuzluk ve gelir eşitsizliği, yoksulluk ilişkisi büyüme oranı üzerinde dolaylı olarak şekillenmektedir. Büyüme oranı ile yoksulluk düzeyi arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Milli gelirin artması farklı gelir gruplarını benzer bir şekilde etkilemese bile, yoksulluk düzeyini azaltmaktadır.⁵⁹ Yolsuzlukların artması ise, büyüme oranını düşürmekte ve dolayısıyla gelir eşitsizliğini yükseltip yoksulluğu arttırmaktadır. Diğer taraftan gelir eşitsizliğinin artması, büyüme üzerinden yolsuzlukları yükseltici yansıma gösterebilmektedir. Yolsuzluk ile yoksulluk arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

⁵⁷ M. Umur Tosun, "Yolsuzluğun Nedenleri ..... a.g.e., s. 125-146

⁵⁸ Sanjeev Gupta, Hamid R. Davoodi, Rosa Alonso-Terme, "Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?", **IMF Working Paper** No: 76, May 1998, s. 6

⁵⁹ Martin Ravallion, Shaohua Chen, "What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty?," **World Bank Economic Review**, Vol: 11, No: 2, May 1997, s. 357-382

Tablo 8. Yolsuzluk - Yoksulluk İlişkisi

Yoksulluğun Temel Nedenleri	Yolsuzluğun Bunlar Üzerindeki Etkisi
Düşük Yatırım ve Ekonomik Büyüme	Zayıf ekonomik ve kurumsal politikalar
	Kamu harcama ve yatırımlarındaki sapmalar
	Düşük insan sermayesi birikimi
	Çıkar gruplarınca yönlendirilen kanunlar ve ekonomik politikalar
	Mülkiyet haklarının ve kanun hakimiyetinin olmaması
	Özel sektörün gelişiminde yönetim engelleri
Fakirlerin Büyümeden Daha Az Pay Almaları	Doğal ve ekonomik kaynakların belli kişi ve kurumlar tarafından ele geçirilmesi
	Fakirler ve küçük firmalar üzerindeki artan oranlı rüşvet vergisi
	Kamu harcamalarının ve yatırımlarının verimsizce artırılması
	Gelir dağılımındaki eşitsizlik
Kamu Hizmetlerinden Faydalanmanın Engellenmesi	Eğitim, sağlık, adalet gibi temel kamu hizmetlerinin kalitesinin ve yararlanma imkanlarının artan oranlı bir rüşvet vergisiyle engellenmesi
	Bazı hizmetlerden faydalanmanın devlet eliti tarafından politik olarak zorlaştırılması
Sağlık ve Eğitim Eksikliği	Düşük insan sermayesi birikimi
	Eğitim ve sağlık imkanlarının azalması

Kaynak: Vinod Thomas, Mansoor Dailami, Ashok Dhareshwar, Daniel Kaufmann, Nalim Kishor, Ramon Lopez, Yan Wang, **The Quality of Growth**, New York: Oxford University Press, 2000, s. 147, Aktaran Selçuk Akçay, "Corruption and Human Development", **Cato Journal**, Vol. 26, No. 1, Winter 2006, s. 34 (29-48)

Adaletsiz ve zayıf kurumsal yapıya sahip vergi sistemleri, gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerinde kötüleştirici etkide bulunabilmektedir. Yüksek gelir grubuna dahil kişiler vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma yolu ile yolsuzluk meydana getirebilmektedir. Bu kişiler vergi bürokrasisi ile informal ilişki ağı geliştirip, vergi matrahını düşürmek ve sistemindeki artan oranlılıktan sıyrılmak imkanına sahip olabilmektedirler. Buna karşılık düşük gelirli kesimlerin böyle imkanları olamamaktadır. Sonuçta ise, vergi sistemi gelir eşitsizliğini ve nispi yoksulluğu artırabilmektedir.

Bir ülkedeki sosyal programların amacı yoksul kesimlerin ihtiyaçlarını kamu

kaynakları kullanarak karşılamaktır. Transfer harcaması şeklinde yapılan bu aktarımlarda ciddi ölçüde yolsuzluklar üretilebilmektedir. Gerçekte ihtiyaç sahibi ve hedef kitle içerisinde yer almayan kişilerin bu transferlerden yararlanması, hem gerçek ihtiyaç sahiplerini bu kaynaklardan mahrum edecek, hem de yüksek gelirli kesimin daha da zenginleşmesi sonucunu doğuracaktır. Bu alanda yolsuzlukların önlenmesi gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluğu azaltacaktır. Aynı zamanda sosyal içerikli kamu harcamalarının kalitesini de yükseltecektir. Sonuçta kaliteli sosyal hizmetler toplum tarafından daha yoğun tüketilebilecektir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için sosyal yardım programlarının iyi dizayn edilmesi gelir. Ayrıca yoksul kesimlerin sosyal içerikli kamusal hizmet üretim kararlarına katılmaları, bu tür hizmet arzını arttırıcı etki yapacaktır.

Varlık sahipliği ve servetin belli ellerde yoğunlaşması yolsuzlukları arttırmakta, bu da gelir dağılımını adaletsiz hale getirebilmektedir. Bir ülkede servet unsurlarının küçük bir kesimin elinde toplanması, bu kesimin değişik lobi faaliyetleri, rüşvet, iltimas, haksız teşvik, vergi istisnaları, kota tahsisleri v.b. yollar ile siyasi iktidarı etkilemesi imkanını yükseltmektedir. Bu etkiler kamusal kaynakları kendilerine yönlendirilmesine, yoksul kesimlere gidecek sosyal kaynakların kısılmasına ve belli alanlarda tekelleşmelere yol açabilecektir. Böylelikle gelir eşitsizliği süreklilik kazanabilecektir.

Zayıf yönetim de bir ülkedeki gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde etkide bulunabilmektedir. Örneğin devlet bürokrasisinde, orduda ve polis teşkilatında rant kollayıcı mekanizmaların üretken ve girişimci faaliyetlere nazaran daha yoğun olarak görüldüğü, bir model yardımıyla açıklanabilmektedir. Aynı zamanda eksik rekabet piyasasının ve götürü piyasaya giriş harcının veri olduğu durumda rant kollama faaliyetinin arttığı ve bu şekilde belli bir grubun refahını yükselttiği gözlenmektedir.⁶⁰

Yolsuzluğun gelir dağılımı üzerinde kötüleştiren etki meydana getirdiğine yönelik ampirik deliller mevcuttur. Bu konuda 1980-1997 yılları arasında çeşitli ülke verileri ile yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada⁶¹ yolsuzluk endeksinin bir birim kötüleşmesi Gini katsayısını⁶² 5,4 puan arttırdığı, yolsuzluğun büyüme hızındaki 1 puanlık artış yoksulların gelir artış hızını yıllık yüzde 7,8 oranında azalttığı görülmüştür.

⁶⁰ Era Dabla-Norris, Paul Wade, "Production, Rent Seeking, and Wealth Distribution", **Governance, Corruption, & Economic Performance**, Editors: George T. Abed and Sanjeev Gupta, International Monetary Fund, September 2002

⁶¹ Sanjeev Gupta, Hamid R. Davoodi, Rosa Alonso-Terme, "Does Corruption Affect....., a.g.e., s. 1-41

⁶² Bir ülkede milli gelirin dağılımının adil olup olmadığını ölçmeye yarayan bir katsayıdır.

Yolsuzlukların gelir dağılım üzerinde meydana getirdiği olumsuz etki çeşitli mekanizmalar yoluyla azaltılabilmektedir. Bunların başında; iyi bir doğal kaynak (zenginlik) yönetiminin kurulması, emek yoğun üretime dayalı yaygın büyümenin sağlanması, sağlık ve eğitim harcamalarında etkinliğin artırılması, etkin sosyal programların uygulanması ve eğitim imkanlarından yararlanmadaki eşitsizliklerin sınırlandırılması gelmektedir.⁶³

Yolsuzluk ve yoksulluk ilişkisi çift yönlü yürüyen bir ilişkidir. Yolsuzlukların yoksulluğu arttırdığı görülebileceği gibi, yoksulluğunda yolsuzluklara zemin hazırladığı ifade edilebilir.⁶⁴ Bu nedenle sorunun çözümüne yönelik her çabanın olumlu anlamda çevrimsel bir etki yaratacaktır.

3.5. YOLSUZLUĞUN FİRMALAR ÜZERİNE ETKİSİ

Yolsuzluk, gelişmekte olan ülkelerde mal ve hizmet üretiminde veya satış sürecinde önemli bir maliyet unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsur ister istemez belli ölçülerde fiyatlara yansımakta ve tüketici refahını olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer taraftan yolsuzluk firmaların için ekonomik, siyasi ve sosyal belirsizlik ortamı meydana getiren önemli bir unsurdur.⁶⁵

Özellikle yatırıma yönelik firma faaliyetlerinde birçok bürokratik ön koşulların varlığı, dağınık yetki ve izin süreçleri yolsuzluk maliyetlerini arttırmakta ve firmaların yatırımlar konusunda çekinceli davranmalarına yol açmaktadır. Özel yatırımlara yönelik rüşvet maliyetlerinin mikro ekonomik etkisi yanında makro ekonomik etkilere de yol açabileceği unutulmamalıdır. Yolsuzluklar nedeniyle özel yatırım maliyetlerinin artması, ülkedeki üretim kapasitesini ve milli gelirdeki büyümeyi kısıtlamaktadır.

Yolsuzlukların etkileri firma ölçeğine göre farklılaşabilmektedir. Küçük ve orta ölçekli firmalar yolsuzlukların olumsuz etkilerine karşı daha açık iken, büyük firmalar bu konularda daha korunaklı bir pozisyon alabilmektedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler kısıtlı sayıda insan istihdam eden ve sınırlı bir sermaye yapısı ile faaliyet gösteren, sermayedar, girişimci, yönetici ayrımının tam olarak netleşmediği işletmelerdir. Bu gibi firmalarda kamu ile ilişkilerin yönetimi zor ve yolsuzluğa karşı kırılgan bir yapı arz etmektedir. Çünkü bu firmaların kuruluş ve gelişme dönemlerinde karmaşık mevzuatları yerine getirmekte güçlükler yaşadıkları bir gerçektir. Dolayısıyla yasal mevzuatların yerine getirilmesi için yeterli uzman istihdam edecek bütçelerden yoksundurlar. Bu du-

⁶³ Sanjeev Gupta, Hamid R. Davoodi, Rosa Alonso-Terme, "Does Corruption Affect ....., a.g.e., s. 30

⁶⁴ Bryan W. Husted, "Wealth, Culture, and Corruption.....,a.g.e., s. 342-43

⁶⁵ Jeremy Pope, **Confronting Corruption: The Elements of a National....., a.g.e., s.4**

rum onların vergi, sağlık, polis, sosyal güvenlik, yerel idare ve çevre bürokrasisinin baskılarına boyun eğmesine ve rüşvet vermek durumunda kalmasına yol açmaktadır. Burada rüşvet bir tercihten daha çok bir zorunluluk konumundadır. Küçük firmalar için rüşvet mekanizmalarının öğrenilmesi zaman alabilmektedir. Yaşadığı sorunların hallolabilmesi için kime, ne zaman, ne kadar rüşvet verileceği önemli bir bilgi kaynağı teşkil emektedir. Verilen rüşvetler genelde mevzuata uyum sağlama maliyetlerine nazaran daha düşüktür. Bu nedenle mevzuata uyumsuzluk küçük ve orta ölçekli işletmelere büyük işletmelere karşı rekabet avantajı sağlamaktadır.

Küçük ve orta ölçekli firmaların gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin üretim yapıları üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bu işletmeler istihdam yaratma kapasiteleri ile dikkat çekmektedir. Yolsuzlukların küçük ve orta ölçekli firmalar üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyan birçok çalışmadan söz edilebilir. Özellikle geçiş sürecindeki ekonomilerde ve gelişmekte olan ülkelerde firmaların sektöre girişlerini engelleyen en önemli etken yolsuzluk ve rüşvettir. Bu tür ödemelerin miktarı, Endonezya gibi ülkelerde mal ve hizmet satış gelirlerinin yaklaşık beşte birine karşılık gelmektedir. Geçiş sürecindeki ekonomilerde ise, bu tür maliyetler küçük ölçekli firmalarda satış hasılasının yüzde 5'ine orta ölçekli firmalarda yüzde 4'üne, büyük işletmelerde ise yüzde 3'üne ulaşmaktadır.⁶⁶ Yolsuzluklar firmaların sermaye getirilerini düşürerek yatırım kararlarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Yolsuzlukların küçük ve orta ölçekli firmalar üzerine etkisi büyüme oranlarına daha kolay yansıtılabilmektedir. Bunda yolsuzlukların küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimini sınırlaması etkili olmaktadır. Çünkü küçük ve orta ölçekli firmalar ülkelerin üretim hacimleri içerisinde önemli bir yer tutarlar. Bu işletmeler resmi yetkililere rüşvet vermek ve iş yaptırmak için harcadıkları kaynak ve zaman nedeniyle, şirketlerini büyütecek ve üretimini arttıracak faaliyetleri tam olarak yerine getirememektedirler. Ülke örneklerinde bu anlamda kaynakların kötüye kullanılmasının ekonomik büyümeyi binde 4 oranında düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁷

Büyük işletmelerin yolsuzluklara karşı daha dirençli olabildiği iddia edilebilir. Büyük firmalar ile küçük firmalar benzer sorunlar ile karşılaştıklarında kendilerini daha kolay koruyabilmektedirler. Çünkü, uyumsuz bürokratlarla ve şeffaf olmayan düzenlemeler ile başa çıkabilecek uzman kadroları mevcuttur. Ayrıca dışarıdan müşavir, danışman desteği alabilecek bütçeleri vardır. Mevcut ko-

⁶⁶ Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Growth, and ....., a.g.e. s. 8

⁶⁷ Vito Tanzi, Hamid R. Davoodi, "Corruption, Growth, and....., a.g.e. s. 22

numları, ekonomik ve politik güçleri itibarıyla düşük düzeyli bürokratların baskı ve isteklerinden kendilerini bağışık tutabilmektedirler. Hatta sahip oldukları ekonomik ve politik güçlerini kamu yönetimlerinin kendi lehlerine düzenleme yapması ve rakiplerini engellemesi amacıyla kullanabilmektedirler. Buna örnek olarak rüşvet vererek vergi teşvikleri, düşük faizli krediler ve tahsisler elde etmek gösterilebilir.⁶⁸

Yolsuzluk yapan firmaların sektördeki diğer rakiplerine göre rekabet avantajı sağlayabileceği düşüncesi "oyun teorisi" kapsamında çözülebilecek ilişkilerin meydana gelmesine neden olabilmektedir. Bu durumda firmalar rekabet avantajı sağlamak ve işi kaybetmemek için rüşvet verip vermemeye karşı firmanın davranışını göz önüne alarak karar verme yoluna gideceklerdir. Bir firma rüşvet verirse, diğer firmalarda onu izleyeceklerdir. Bu durum en kötü senaryoya karşılık gelmektedir. Yukarıdaki ilişki hem yolsuzlukların yaygınlaşmasına hem de firmaların maliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Diğer bir ifade ile negatif toplamlı bir oyun ortaya çıkmaktadır. Bunun tersi durumda ise, firmalar diğerinin rüşvet vermeyeceği öngörüsü altında hareket etmekte, kendisi de işi almak veya rekabet avantajı sağlamak için rüşvet teklif etmemektedir. Diğer bir ifade ile yolsuzluk konusunda firmalar ortaklaşa hareket etme ve birbirine güvenme yolunu seçmektedirler. Böylelikle iş/ihale etkin çalışan firmaya gitmekte, ülkedeki yolsuzluk düzeyi düşmektedir. Bu da pozitif toplamlı bir oyuna karşılık gelmektedir. Sonuçta firmaların yolsuzluklar konusunda ortak hareket etmesi, buna yönelik kurallar geliştirmesi firmaların özel faydası yanında kamusal faydanın oluşmasına da imkan tanımaktadır. Etik standartların oluşturulması ve bunların uygulanması homojen iş çevrelerinde daha kolaylıkla erişilebilecek bir sonuçtur.⁶⁹ Büyük ve çokuluslu firmalarda uyum sorununun aşılması daha fazla çaba istemektedir. Böylelikle özel sektör yolsuzlukların önlenmesinde etkili bir konuma gelebilecektir.

3.6. YOLSUZLUK REKABET İLİŞKİSİ

Rekabet ve yolsuzluk ilişkisi konusundaki genel kanı, rekabet edebilirliği arttıran her uygulamanın yolsuzluk güdüsünü azaltacağı yönündedir. Rekabet artırıcı uygulamalar olarak gümrük vergilerinin, tarife içi ve dışı engellerin azaltılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi, özel tekellerin ve oligopollerin engellenmesi sayılabilir.⁷⁰ Rekabeti artırıcı politikalar yolsuz-

⁶⁸ Vito Tanzi, "Corruption Around the World....", a.g.e., s. 584

⁶⁹ Jean-Franpois Arvis, Ronald E. Berenbeim, **Fighting Corruption in East Asia: Solutions from the Private Sector**, The World Bank Publications, 2003, s. 7

⁷⁰ Susan Rose-Ackerman, "Redesigning the State to Fight Corruption", **World Bank Public Policy for Private Sector Note No. 75**, April 1996, s. 3 (1-4)
<http://rru.worldbank.org/Documents/PublicPolicyJournal/075ackerm.pdf>

lukların önlenmesinde bir tür dış denetim mekanizması gibi çalışıp, haksız rant oluşumlarını engelleyebilmektedir. Rekabetin engellenmesi ise, sektördeki firmalara fazladan bir rant aktarımı olarak görülebilir.

Rekabet ortamında firmaların ayakta kalabilmelerinin şartı maliyet kalemlerini olabilecek en alt düzeye indirmeleridir. Bunun yolu etkin ve verimli kaynak kullanımından geçmektedir. Nihayetinde verilen her rüşvet firma için bir maliyet kalemi olarak nitelendirilebilir. Yolsuzluğun ortadan kaldırılması bu bağlamda, hem firma düzeyinde etkinliğe hem de sosyal refahın ençoklanmasına yol açabilmektedir.

Yolsuzluk sektöre girişin idari izinlere ve düzenlemelere bağlı olduğu durumlarda, doğrudan firma sayısını etkilemektedir. Sektöre firmaların girişi kolaylaştıkça rekabet artacak ve yolsuzluk azalacaktır.⁷¹ Burada yolsuzluğun rekabeti engellediğinden söz edilebilir. Sonuçta rekabet ve yolsuzluk arasındaki ilişki çift yönlü bir ilişki haline gelmektedir.

Rekabet eksikliği çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunların başında, doğal tekel durumu, kamu otoritesi tarafından yapılan kısıtlamalar ve piyasa koşullarının cari olduğu koşullarda, haksız rekabet sonucu oluşan tekelleşmelerden söz edilebilir. Doğal tekellerde rekabet şartları oluşturmanın maliyeti, üretilen miktara göre azalan maliyet koşullarının varlığı, fiziksel yetersizlikler v.b. kısıtlardan dolayı toplumsal refahı azaltıcı özellik gösterebilmektedir. Burada yapılması gereken düzenleyici bir fiyat politikası oluşturmak ve tek bir üretici birim tarafından üretimin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Düzenleyici fiyatlama politikasını oluşturan kamu otoritesi ve firma arasında yolsuzluk ilişkisi doğması gündeme gelebilecektir. Fiyat politikası oluştururken objektif kriterlere göre karar verilmesi ve tam şeffaflığın sağlanması gereklidir.

Kamu otoritesi tarafından yapılan kısıtlamalar sonucu rekabet engelleniyor ve belli bir rant doğuyor ise, bu ranttan pay almak isteyen temel iki taraftan söz edilebilir. Bunlardan birincisi kamusal kısıtlamalar konusunda yetki sahibi olan bürokratlardır. İkincisi ise, tam rekabet koşullarında minimum kar haddi ile çalışacak iken, kısıtlamalar nedeniyle tekelci-oligopolcü rekabet kar haddine erişen firmalar/girişimcilerdir. Bürokratlar kendileri tarafından firmalara/girişimcilere sağlanan ranttan pay talep etmeleri ve bu talebe firmaların/girişimcilerin olumlu yanıt vermeleri sıkça karşılaşılabilen yolsuzluk türlerindedir. Burada iki tarafın çıkarının aynı yönde olması yolsuzlukların belirlenmesini ve engellenmesini zorlaştırmaktadır. Yolsuzluk nedeniyle ortaya çıkan maliyet ise, fiyat mekanizması yardımıyla tüketicilere yansıtılmaktadır.

⁷¹ Christopher Bliss, Rafael Di Tella, "Does Competition Kill Corruption?", *Journal of Political Economy*, Vol: 105, No: 5, October 1997, s. 1002 (1001-1023)

Son olarak piyasa koşullarında büyük firmaların haksız rekabet ile küçük firmaları ortadan kaldırıp, tekelleştiği duruma vurgu yapılabilir. Her firma veya girişimci karını en çoklamak için sektöründe tekelleşmek ister. Bu nedenle sektörde baskın olan firmalar bazen dikey ve yatay entegrasyon, bazen de yıkıcı fiyat rekabeti yoluyla küçük ve orta ölçekli firmaları sektörün dışına itme yoluna gidebilmektedirler. Başta sektördeki baskın firma(lar)ın fiyat düşürmeleri tüketicinin yararına gibi gözükse bile, diğer firmalar sektörden dışlandıktan sonra fiyatlar çok yüksek düzeyde artırılarak tüketici refahı ciddi ölçülerde kısıtlanabilecektir. Bu durumda piyasanın başı boş bırakılması toplum çıkarına aykırı düşmektedir. Rekabetin var olması yanında sürdürülebilir kılınması da gereklidir. Devletin rekabetin kurulması ve korunmasını sağlayacak ve denetleyecek Bağımsız Rekabet Kurullarını oluşturması gereklidir. Rekabetin yok edilmesine göz yummakta, bürokratlar ve firmalar/girişimciler arasında başka bir tür yolsuzluk ağlarının kurulmasına neden olabilmektedir.

Çeşitli ülke uygulamalarında en sık görülen rekabet engelleyici yolsuzluk mekanizması az sayıda piyasada baskın yerli firmanın, çeşitli yöntemler ile yabancı firmaların ülkeye girişlerini engelleyerek meydana getirilmektedir. Yabancı firma girişini engellemek için bürokrasiye ve siyasetçiler rüşvet verilebileceği gibi, çıkar temelli ulusalcı söylemlere de başvurulabilmektedir.

Az sayıda yerli firmanın, yabancı firmaların ülkeye girişini engelleyerek yolsuzluk düzeyini arttırdığına yönelik ampirik çalışmalar mevcuttur. Bunların birinde⁷² Avusturya ve İtalya örnekleri karşılaştırılmaktadır. Avusturya'daki rekabetçi ekonomik ortamın düzeyinin İtalya'dan yüksek olduğu ortaya konmaktadır. Sonuçta ise, Avusturya'nın yolsuzluk endeksi katsayısının İtalya'dan yaklaşık üç kat fazla olmasına neden olduğu vurgulanmaktadır. Bu da dışa açıklık ile rekabet arasındaki doğrusal ilişkiyi göstermektedir.

Rekabet yolsuzluk ilişkisinin başka bir boyutunu da Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkelerindeki devlet destekli özel sanayi firmaları oluşturmaktadır. Buralarda hükümetler kuruluş aşamasında bu şirketleri gümrük duvarları ile korudukları gibi, o sektöre ülke içerisinde başka firmaların yatırım yapmalarını engelleyerek tekel veya oligopol haline gelmelerini bizzat desteklemektedirler. Yabancı üreticilerin de bu sektöre girmeleri engellenmektedir. Ayrıca sübvansiyonlar ve çeşitli destek politikaları ile büyümelerine ve yurtdışındaki firmalara karşı maliyet avantajı sağlamalarına izin verilmekte, böylelikle küresel düzeyde güçlendirilmeye çalışılan özel tekeller ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, bir tür kalınma ve büyüme stratejisi olarak uygulanabilmektedir. Yukarıdaki ilişki tarzı-

⁷² Alberto Ades, Rafael Di Tella, "Rents, Competition, and Corruption", *American Economic Review*, Vol: 89, No: 4, September 1999, s. 982-996

nın yolsuzluk üretme kapasitesi de yükselmektedir. Firma yöneticileri ile hükümet ve bürokrasi arasında ilişki düzeyi bir aşamadan sonra teknik niteliğin ötesine geçmekte ve yolsuzluk oluşturabilecek organik ilişkilerin kurulması gündeme gelmektedir. Yolsuzluk ilişkisi kurulduktan sonra, sanayileşme politikasının sonucu olarak kurumsallaşmakta ve süreklilik taşımaktadır. Nihayetinde ise, kamu müdahalesi ile oluşturulmuş sanayi şirketleri ulusal düzeyde kurumsal yolsuzluk kaynağı haline gelmektedir.⁷³

Eğer mal ve hizmet satılan piyasa yolsuzluklara bulaşmış ise, bu piyasada rüşvet vermemek de firmanın o piyasaya girişini engelleyen bir unsur haline gelebilmektedir. Diğer bir ifade ile rüşvet vermemek, yolsuzluğa bulaşmayan firmalar için rekabet dezavantajı ve işi kaybetme riskini de beraber getirmektedir. Bu durumda temiz firmaların bile, mal satabilmek için yolsuzluğa bulaşmasına neden olabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki uluslararası ticarete yukarıdaki ilişki tarzının yaygınlaştığı gözlenebilmektedir. Buna verilebilecek en iyi örnek 1997 yılında ABD tarafından yapılan ihracatta rüşvetin önlenmesine yönelik kanun sonrasında rekabet dezavantajı yaşamasıdır. Birleşik Devletlerden yapılan uçak ihracatı ilgili pazarlara rüşvet verilememesi, buna karşılık rakiplerinin böyle kısıtlamalar tabi olmaması Amerikan firmalarının müşteri kaybetmelerine yol açmıştır.⁷⁴ Uluslararası düzeydeki yolsuzluklarda bu ilişkilerin etkisi yadsınmaz. Örneğin Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda ve Güney Kore gibi ülkelerin yolsuzluklara uyumlaşma kabiliyetlerinin fazla olması onlara avantaj sağlarken, Avustralya, İsveç ve Malezya'nın bu konularda dezavantajlı bir konuma sahip oldukları söylenebilir.⁷⁵

Bunun dışında rüşvet alan bürokratların birbirleri ile olan rekabetinin rüşvet düzeyini düşürdüğü de gözlenmektedir. Bu içsel rekabet birinci bölümdeki teorik modelde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.7. YOLSUZLUK DIŞA AÇIKLIK İLİŞKİSİ

Bir ekonominin dışa açıklığı dış ticaret hacminin GSMH'ya oranı ile ölçülmektedir. Ülkedeki mal ve hizmet ihracat ve ithalatının toplamı, o ülkedeki ekonominin üretim düzeyine göre ne kadar yüksek ise, dışa açıklığın o kadar fazla

⁷³ Alberto Ades, Rafael Di Tella, "National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic", *The Economic Journal*, Vol. 107, No. 443, July., 1997, s. 1023-1042

⁷⁴ James R. Hines, "Forbidden Payment: Foreign Bribery and American Business after 1977", *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No. 5266, September 1995, s. 1-41 Benzer sonuçlara ulaşan başka bir araştırma için bakınız;

Johann Graf Lambsdorff, "An Empirical Investigation of Bribery in International Trade", *European Journal for Development Research*, Vol: 10, 1998, s. (40-59)

⁷⁵ Johann Graf Lambsdorff, "Corruption in Empirical Research .....a.g.e., s. 8

olduğu ifade edilebilir. Dışa açıklığın sürdürülebilir olması için ihracatın ve ithalatı karşılama oranında yüksek olması gereklidir. Aksi halde tek yönlü bir dış ticaret ilişkisinin sürdürülebilirliğinden söz edilemez.

Dışa açıklık bir anlamda ülke ekonomisinin rekabetçi yapısının bir kanıtıdır. Dışa açık ekonomilerde yurtiçindeki mal fiyatlarının yurtdışı mal fiyatlarına yakınsadığı gözlenmektedir. Ayrıca dışa açılma korumacı ekonomi politikaları sonucu oluşan ulusal sanayi yapısına etkinlik kazandırmakta ve rekabet edebilirlik sağlamaktadır.

Dışa açıklığın önündeki en önemli engel yüksek gümrük duvarları, tarife içi ve dışı engeller, ithalat kotaları ve korumacı sanayileşme politikalarıdır. Bu araçlar yardımıyla ithalat ve ihracat yapıları sınırlanmış olmaktadır. Aynı zamanda gümrük duvarları, tarife içi ve dışı engeller, ithalat kotaları ve korumacı sanayileşme politikaları yolsuzluğa neden olan faktörler olarak da nitelendirilebilmektedir. Böylelikle bir ekonomideki dışa açıklık düzeyi ile yolsuzluk düzeyi arasında bir ilişki söz edebiliriz.

Bu ilişki iki yönlü olarak kurulabilmektedir. Bunlardan birincisi, dışa açık ekonomi politikalarının rekabeti arttırarak yolsuzlukların azalmasına yol açtığıdır. İkincisi ise, yolsuzluk düzeyi artınca ülkenin ekonomik olarak içe kapandığıdır. Buna göre rüşvetçi bürokratlar daha fazla rüşvet alabilmek için dış ticaret engelleri koyma ve sonuçta dışa açıklığı azaltmak istemektedirler. İki yaklaşımda pratikte anlamlı tanımlamalarda bulunmaktadır.

Bir ülkenin doğal dışa açıklığı (*natural openness*) coğrafi faktörleri, büyüklüğü, dili gibi birçok sosyokültürel etkenler tarafından belirlenebilmektedir.⁷⁶ Dışa açıklık ile iyi yönetim arasında da bir ilişki söz edilebilir. Zaten kötü yönetim en önemli yolsuzluk göstergesidir. Kötü yönetimin olduğu ülkelerde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılara karşın daha dezavantajlı oldukları söylenebilir. Bu nedenle iyi kamu yönetimini arttıran her çaba ülkeye yabancı yatırımları çekecektir.

1980'lerin başından 1990'ların sonuna kadarki dönemlerde çeşitli ülke verileri kullanılarak yapılan bir araştırmada⁷⁷ ekonomideki dışa açıklığın artmasının yolsuzluk düzeyini düşürdüğü gözlenmiştir. Ayrıca dışa açık ekonomilerde kamu çalışanlarının ücret düzeylerinin iyi yönetimden sağlanan marjinal faydanın bir göstergesi olarak yükseldiğini, bunun da yolsuzluk düzeyine ters yönlü etkide bulunduğu ifade edilmiştir. Dışa açıklık düzeyinin kısa ve orta vadede kü-

⁷⁶ Shang-Jin Wei, "Natural Openness and Good Government", **National Bureau of Economic Research Working Paper** No: 7765, June 2000, s. 2-3

⁷⁷ Shang-Jin Wei, "Natural Openness....", a.g.e., s. 1-32

reselleşme süreçlerinden olumlu düzeyde etkilenebileceği düşünülmektedir. Küreselleşme, uluslararası ticaretin ve yatırım imkanlarının serbestleşmesi iletişim devrimi ve teknolojik gelişmelerin önümüzdeki dönemde dünya ülkelerindeki dışa açıklığı hızla arttıracacağı, böylelikle yolsuzluğun global düzeyde azalabileceği tahmin edilmektedir.

Yukarıdaki çalışma ile paralel başka ampirik araştırmalardan söz edilebilir. Afrika ülkeleri bağlamında dışa açıklık (ithalat/GSYİH) yolsuzluk ilişkisi bir regresyon analizi çerçevesinde incelenmiştir.⁷⁸ Burada ekonomilerin dışa açıklığı bir tür rekabet göstergesi olarak alınmış ve dışa açıklık arttıkça yolsuzluğun azaldığına sonucuna erişilmiştir.

Genelde yolsuzluk ile dışa açıklık arasında kurulan bu ilişki özelde, ithalat kısıtlamaları ve dış ticaret tarifeleri ile ortaya konabilmektedir. Dış ticaret tarifeleri bulunması gümrüklerdeki kamu görevlilerine ithalatçılardan rüşvet isteme imkanını genişletmektedir. Eğer gümrük görevlilerine tercih ve irade kullanma yetkisi (*discretionary power*) verilirse, görevlilerin bu yetkiyi daha yüksek tarifeye sahip ithal malları daha düşük tarife çerçevesinde değerlendirmelerine ve bunun karşılığında rüşvet talep etmelerine yol açabilecektir. Böylelikle diğer bir tartışma konusu ortaya çıkmaktadır. Bu da dış ticaret tarifelerinin tek (düz) oranlı mı yoksa çok oranlı olması üzerinedir. Çoklu tarifelerin tekli tarifelere nazaran yukarıda ifade edilen şekilde yolsuzluklara yol açtığı iddia edilmektedir. Böylelikle gümrük görevlilerinin tarifler arasında oynayarak rüşvet isteyebilme imkanları ortadan kaldırılabilir. Bu aynı zamanda ithalat ve gümrük gelirleri üzerinde de etkiler meydana getirecektir. Kamu görevlilerinin çoklu tarife rejimlerinde rüşvet isteme imkanının genişlemesi, efektif tarife oranını rüşvet miktarı kadar yükselttiğinden, ithalat malı talebini ve miktarını düşürecektir. İthalat talebinin düşmesi, ithalat üzerinden alınan vergi gelirlerini azaltacaktır. Kamu otoritesinin amacı minimum refah kaybı ile maksimum kamu geliri elde edebilmektir. Bu bağlamda tek oranlı tarifenin ithal malların talep elastikiyetlerindeki farklılaşma ile gümrük gelirlerini etkileme imkanı da ortadan kalkabilmektedir. Birçok ülke örneğinde yapılan ampirik testlerden de yukarıdaki ilişkileri doğrulayan sonuçlara ulaşılmıştır.⁷⁹

Dışa açıklığın bir boyutunu da yabancı sermaye akımları üzerindeki kısıtlamalar oluşturmaktadır. Yolsuzluklar yabancı sermaye akımları üzerindeki kontrolleri artırıcı etki meydana getirmektedir. Burada yabancı sermaye akımını

⁷⁸ Jean-Jacques Laffont, Tchetché N'guessan, "Competition and Corruption in an Agency Relationship", *Journal of Development Economics*, Vol: 60, 1999, s. 271-295

⁷⁹ Roberta Gatti, "Corruption and Trade Tariffs, or a Case for Uniform Tariffs", *The World Bank Policy Research Paper* No: 2216, October 1999, s. 1-16

kontrol eden bürokrasi kritik öneme sahiptir. Yolsuzluk düzeyindeki artışlara bağlı olarak yabancı sermaye yatırımlarının ve buna bağlı olarak dışa açıklığı azaldığı söylenebilir.⁸⁰

3.8. YOLSUZLUK VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLİŞKİSİ

Doğrudan yabancı yatırımcıların bir ülkeye giderken çeşitli fırsatları ve riskleri analiz ettikleri ve buna göre karar verdikleri gözlenmektedir. Çünkü yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılara nazaran çevre ve ülke şartlarına uyum sağlamak gibi fazladan bir maliyete de katlanmaktadırlar. Bu nedenle ülkenin kendine has sorunlarına karşı daha kırılğan bir yapıya sahiptirler.

Gerek teorik gerekse uygulama örnekleri çerçevesinde yolsuzluk düzeyi ile yabancı doğrudan yatırımlar arasında negatif bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Yolsuzluk nedeniyle yabancı yatırımların azalması, sermaye birikimi yoluyla milli gelirdeki artışı doğrudan etkileyebilmektedir. Bu konudaki ilk araştırmalarda yolsuzlukların yabancı sermaye yatırımlarını caydırdığına yönelik önemli bir bulguya rastlanmamıştır.⁸¹ Daha sonra özellikle ABD'den yabancı ülkelere yapılan yatırımlarda rüşvetin önlenmesine yönelik düzenlemelerin (*Foreign Corrupt Practices Act*) etkisi görülmeye başlamıştır. Bu etki sonucunda yolsuzluk düzeyi yüksek ülkelere yapılan doğrudan yatırımlarda gerileme gözlenmiştir.⁸²

Yolsuzluk düzeyi düşürüldüğünde, genelde yabancı yatırımların arttığı görülmektedir. Bu bağlamda yolsuzluk düzeyi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.⁸³ Yapılan bir araştırmada⁸⁴ Kolombiya'daki yolsuzluk düzeyinin İngiltere seviyesine çekilmesinin bu ülkeye net yabancı sermaye girişini yıllık olarak GSYİH'nın yüzde üçü kadar arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır. Burada yolsuzluğun belirleyicilerinden kanun hakimiyetinin ve hukuk sistemindeki kurumsallaşmanın etkili olduğu söylenebilir.

⁸⁰ Chong-En Bai, Shang-Jin Wei, "The Quality of Bureaucracy and Capital Account Policies", **The World Bank Policy Research Working Paper**, No: 2575, March 2001, s. (1-34) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=632644

⁸¹ David Wheeler, Ashoka Mody, "International Investment Location Decisions: The Case of U.S. Firms", **Journal of International Economics**, Vol.33, August 1992, s. 57-76.

⁸² James R. Hines, "Forbidden Payment: Foreign Bribery.....", a.g.e., s. 1-41.

⁸³ Joshua Aizenman, Mark J. Spiegel, "Institutional Efficiency, Monitoring Costs, and the Investment Share of FDI", **National Bureau of Economic Research Working Paper**, No: 9324, November 2002, s. (1-27) <http://www.nber.org/papers/W9324>

Selim Başar, "Yolsuzlukların Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkileri", **İşletme ve Finans Dergisi**, No: 222, 2004, s. (66-76)

⁸⁴ Johann Graf Lambsdorff, "How Corruption Affects Persistent Capital Flows", **Economics of Governance**, No: 4, 2003, s. 229-243

Benzer sonuçlar içeren başka bir araştırmada ise, yolsuzluk düzeyindeki bir birimlik artışın doğrudan yabancı yatırımları binde 5,1 oranında düşürdüğü gözlenmiştir.⁸⁵ Yabancı doğrudan yatırımlarda yolsuzlukların varlığı politik bir risk olarak algılanmaktadır.

Yolsuzluklar ile hem doğrudan hem de portföy yatırımları ilişkisi sorunlu bir alan oluşturmaktadır. Yolsuzluk düzeyi yabancı firmalar için, yatırım tercihlerini şekillendirirken vergi oranları, işgücü maliyetleri kadar belirleyici olabilmektedir. Bir ülkedeki siyasal ve kurumsal şeffaflığın artması, uluslararası yabancı yatırımları teşvik etmektedir. Kriz dönemlerinde ise, yolsuzluk düzeyi yüksek olan ülkelerdeki yabancı fon kaçışları diğer ülkelere nazaran çok daha büyük olabilmektedir. Bunu 1994-1995 Meksika, 1997 Asya ve 1997 Rusya krizlerinde gözlemek mümkündür. Şeffaflığın artması ve yolsuzluk düzeyinin düşmesi yatırım amaçlı yabancı fonlarda görülen oynaklığı (*volatility*) ve sürü psikolojisini azaltmaktadır. Sürü psikolojisi ile (özellikle portföy) yatırım(ı) yapmak uluslararası finansal yatırımcılarda sık gözlenen bir özelliktir. Uluslararası yatırımlarda yolsuzluk düzeyi ile asimetrik bilgileme arasında da doğal bir ilişki gözlenebilmektedir. Asimetrik bilgilemenin düşmesi, büyük dış sermayedarların yatırımlarının arttırmakta, böylelikle ülkede yerleşik firmaların sermaye maliyetleri düşebilmektedir.⁸⁶

Yolsuzluklar nedeniyle doğrudan yabancı yatırımcıların ödemek zorunda oldukları maliyet bir tür vergi olarak algılanabilmektedir.⁸⁷ Bu da doğrudan yatırımların karlılığını düşürdüğü için toplam yabancı yatırım hacmini azaltmaktadır. Yolsuzluk maliyetlerinin yatırım öncesinde tahmin edilmesi ve hesaplanması, beklenmedik maliyet oluşumlarını engelleyebilmektedir. Eğer yolsuzluk düzeyi tahmin edilemiyor ve fiyatlandırılmıyor ise, olumsuz etkisi daha da büyüyelebilmekte ve beklenmedik bir vergi artışına benzer etki meydana getirebilmektedir. Yapılan bir araştırmada⁸⁸ Singapur'daki yolsuzluk düzeyinin Meksika seviyesine yükselmesinin çokuluslu şirketlerin vergi yükünü yüzde 32 oranında arttırılmasına eşdeğer bir etkide bulunacağı hesaplanmıştır. Yolsuzluk düzeyinin

⁸⁵ M. Habib, L. Zurawicki, "Country-Level Investments and the Effect of Corruption: Some Empirical Evidence", **International Business Review**, Volume 10, Number 6, December 2001, s. 687-700

⁸⁶ Gaston Gelos, Shang-Jin Wei, "Transparency and International Investor Behavior", **National Bureau of Economic Research Working Paper** No. 9260, October 2002, s. 1-36

⁸⁷ Shang-Jin Wei, "How Taxing Is Corruption on International Investors?", **The Review of Economics and Statistics**, Vol: 82, No: 1, February 2000, s. 1-11

⁸⁸ Shang-Jin Wei, "Why Is Corruption So Much More Taxing Than Tax? Arbitrariness Kills", **National Bureau of Economic Research Working Paper** No. 6030, November 1997, s. 1-17
<http://www.nber.org/papers/w6255>

önceden tahmin edilmesi mümkün olduğu durumlarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bundan olumlu etkilendiği ve yatırım miktarlarının arttığı görülmektedir.⁸⁹

Yabancı doğrudan yatırımların bir ülkeye gelmesinde ekonomi politikalarının saydamlığı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yolsuzluklar ekonomik politikaların saydamlığına gölge düşürmektedir. Bu durumda yabancı yatırımcılarda güven erozyonu oluşmaktadır. Ülkelerin ekonomi politikalarındaki saydamlığın bir puanlık artışı doğrudan yabancı yatırım hacmini yaklaşık yüzde 40 yükseltebilmektedir.⁹⁰

Bir ülkedeki yolsuzluk düzeyi doğrudan yatırım yapan firmaların yerli ortak tercihlerini de etkileyebilmektedir. Ülkedeki yolsuzluk düzeyi düşük ise, yabancı firmalar tek başına yatırım yapmayı tercih ederken, yolsuzluk düzeyi yükseldiğinde yerli bir ortak ile yatırıma gitme yolunu seçebilmektedirler. Bunda yerli ortağın şeffaf olmayan bürokratik ve idari yapı ile daha etkin ilişki kurabilmesinin rolü büyüktür. Diğer bir ifade ile yerli ortakların yolsuzlukların olduğu bir ortamda işlem maliyetleri düşmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, eğer yüksek teknoloji ve bilgi birikimi içeren bir yapıda ise, çokuluslu firmaların tek başına yatırım yapmayı tercih ettikleri gözlenmektedir. Buna karşılık teknolojik içeriği düşük yatırımları yerli ortak ile yapma eğilimleri daha yüksek olabilmektedir. Böyle bir eğilimin çıkmasındaki en önemli etken yolsuzluğun yoğun olduğu ülkelerde yerli ortağın teknoloji ve fikri mülkiyet haklarını çalma tehlikesi olduğu iddia edilmektedir.⁹¹

Yolsuzluk düzeyi ile yabancı fonların niteliği arasında da bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Yolsuzluk düzeyi düşük ülkelerde yabancı fon akımları içerisinde doğrudan yatırımlarının nispi önemi daha fazla iken, yolsuzluk düzeyi yükseldiğinde bunun yerini portföy yatırımları ve kısa vadeli borçlanmalar almaktadır. Bunun iki nedeninden söz edilebilir. Birincisi yolsuzluğun olumsuz etkisini doğrudan yabancı yatırımların daha önceden ve yoğun olarak hissedebilmesidir. Buna karşılık portföy yatırımlarının ve kısa vadeli fonların duyarlılığı daha sonradan ortaya çıkabilmektedir. İkincisi kısa vadeli fonlar ve portföy yatırımları IMF'in ve G7 ülkeleri tarafından korunmakta ve sigorta ettirilmekte-

⁸⁹ **World Development Report**, The World Bank, Washington D.C., 1997, s. 102

⁹⁰ Zdenek Drabek, Warren Payne, "The Impact of Transparency on Foreign Direct Investment", **World Trade Organization Staff Working Paper**, No: 02, August 1999, s. (1-27) <http://ideas.repec.org/p/fth/wtoera/99-02.html>

⁹¹ Beata K. Smarzynska, Shang-Jin Wei, "Corruption and Composition of Foreign Direct Investment: Firm-Level Evidence", **National Bureau of Economic Research Working Paper** No: 7969, October 2000, s. 1-24 <http://www.nber.org/papers/w7969>

dir. Buna karşılık doğrudan yatırımların bu düzeyde bir korunması söz konusu olmamaktadır. Böyle olunca kısa vadeli fonlar yolsuzluk düzeyi yüksek olsa bile kendilerini belli ölçülerde güvende hissedebilmektedirler.⁹² Sonuç olarak zayıf bir kamu yönetişimine ve yüksek yolsuzluk düzeyine sahip ülkelerde doğrudan yatırımlar azalırken, kısa vadeli sermaye hareketleri (sıcak para) artmaktadır. Bu da ülkelerin döviz krizine sürüklenme olasılıklarını arttırmakta, spekülasyon saldırlarına açık hale getirmektedir.

Bir ülkeye yabancı doğrudan yatırımların gelmesinde vergi sistemi önemli bir belirleyicidir. Özellikle geriye doğru işleyen vergi kanunları ve sonradan konulan vergiler yabancı yatırımlar üzerinde caydırıcı etkide bulunabilmektedir. Ayrıca yolsuzluklar yabancı yatırımcıların yüksek düzeyde sabit sermaye maliyeti içeren yeni ürün ve teknolojileri üretmesini engellemektedir. Çünkü yeni ürün için lisans, tescil ve üretim izni alınması, mevcut olarak üretilen ürünlere nazaran daha fazla rüşvet harcaması içermektedir.⁹³

3.9. YOLSUZLUK VE EKONOMİK KALKINMA

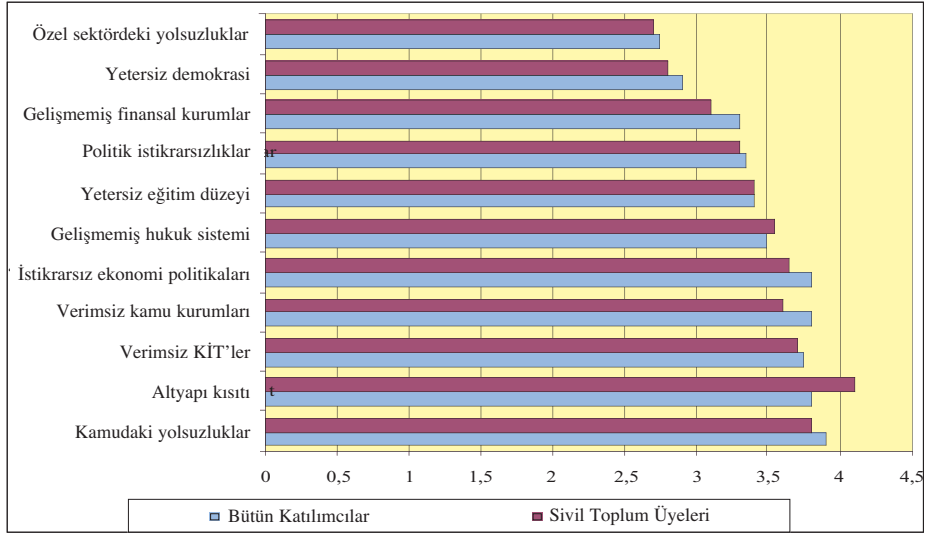
Yolsuzluk ile ekonomik kalkınma arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bir ülkedeki yolsuzluk düzeyi düştüğünde ekonomik kalkınmanın arttığı gözlenebilmektedir. Bu ilişki Harvard Üniversitesi'nde yapılan bir anket yardımıyla ortaya konulmuştur. 1996 yılında, 63 gelişmekte olan ülkelere ve geçiş ekonomilerinden gelen 150 orta düzey yöneticilere yapılan ankette ülke-lerindeki kalkınmanın önündeki en önemli engeller sorulmuştur. Anketten elde edilen sonuçlar aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

⁹² Shang-Jin Wei, Yi Wu, "Negative Alchemy? Corruption, Composition of Capital Flows, and Currency Crises", **National Bureau of Economic Research Working Paper** No: 8187, March 2001, s. 1-51 <http://www.nber.org/papers/w78187>

Joshua Aizenman, Mark J. Spiegel, "Institutional Efficiency, Monitoring Costs, and the Investment Share of FDI", **National Bureau of Economic Research Working Paper**, No: 9324, November 2002, s. (1-27) <http://www.nber.org/papers/W9324>

⁹³ 1 Paul M. Romer, "New Goods, Old Theory and the Welfare Costs of Trade Restrictions", **Journal of Development Economics**, Vol: 43, No: 1, February 1994, s. 5-38

Grafik 11. Kalkınmanın Önündeki En Önemli Engeller

Kaynak: Daniel Kaufmann, "Corruption: The Facts", **Foreign Policy**, No: 107, Summer 1997, s. 125-126

Çıkan sonuca göre; kamudaki yolsuzluğun, altyapı kısıtı ile birlikte kalkınmanın önündeki en önemli engel oluşturduğu ortaya konmaktadır. Yolsuzluğu yoğun olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özellikle yüksek maliyet içeren altyapı yatırımları veya kamu yatırım mali ithalatları ekonomik rasyonalite ve etkinlik bağlamında bağımsız şekillenmektedir. Hatta daha çok rüşvet veren yabancı şirketlerin projeleri daha maliyetli, daha az etkin, teknolojik olarak geri ve ülke ekonomisi ile uyumsuz olsa bile siyasi ve idari otorite tarafından tercih edilebilmektedir. Böyle olunca ülke kaynakları ile gerçekleştirilebilecek potansiyel kalkınma düzeyinin çok altında bu denge oluşması söz konusu olmaktadır.

Yolsuzlukların ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi her zaman kötü olmayabilmektedir. Ekonomik özgürlükler üzerinde ağır devlet müdahalelerinin olduğu ülkelerde yolsuzluklar müdahalelerin olumsuz etkisini hafiflettiği için genişletici özellik ortaya koyabilmektedir. Burada daraltıcı ve genişletici yolsuzluk kavramlarından söz etmek gereklidir. Daraltıcı yolsuzluklar (*restrictive corruption*) sosyal faydayı azaltan, fırsatları kısıtlayan ve böylece ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz sonuçlar doğuran yolsuzluklardır. Genişletici yolsuzluklar (*expansive corruption*) ise, sosyal açıdan verimli fırsatları çoğaltan ve sosyal faydayı arttıran yolsuzluklardır. Bu tür yolsuzluklar, ekonomik özgürlüklerin devletçe engellenmesinin yaratacağı zararları önlemeye yardımcı olmaktadır.⁹⁴

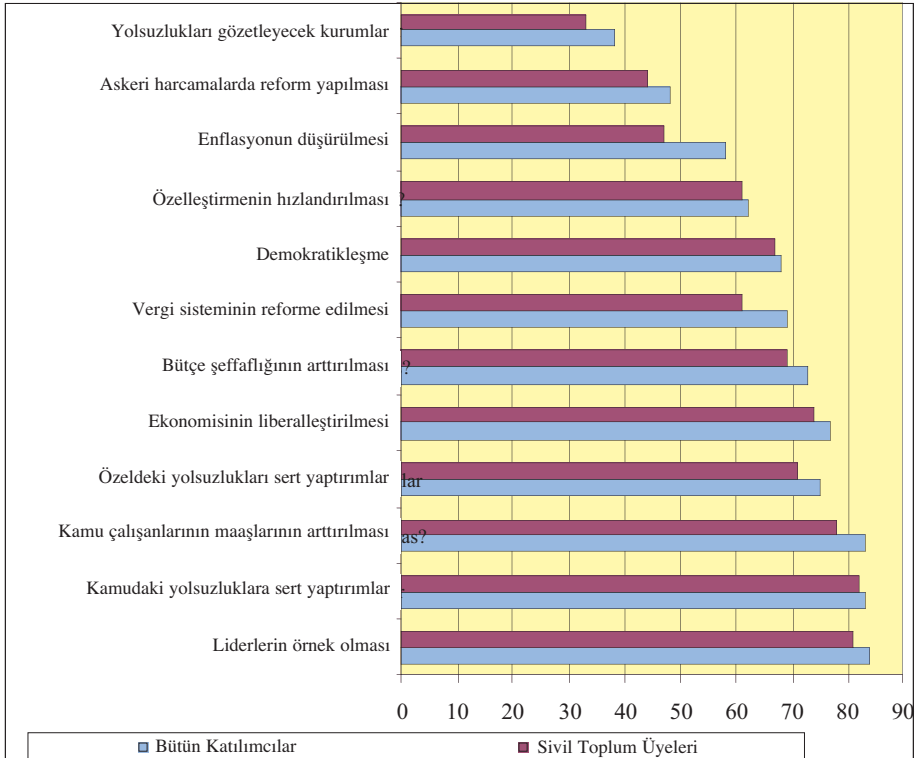
⁹⁴ David Osterfeld, "Corruption and Development", **Journal of Economic Growth**, Vol. 2, No: 4, s. 13-20, Çev. Coşkun Can Aktan, <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzluklamucadele-stratejileri/tum-yazilar/osterfeld-yolsuzluklar-ekonomik-kalkinma.pdf>

Kalkınma sürecinde genel kanı daraltıcı yolsuzlukların genişletici yolsuzluklara baskın geldiğidir.

Ekonomik reform eksikliğinin ve piyasanın serbestleştirilmesi, özelleştirme, bütçenin şeffaflaştırılması gibi engellerin de doğrudan yolsuzluklar ile ilgili olduğu düşünüldüğünde, kalkınmanın sağlanabilmesinde için yolsuzlukların etkisi daha da ön plana çıkacaktır. Katılımcıların yaklaşık yarısı son on yılda ülkelerindeki yolsuzlukların arttığını, yaklaşık üçte biri de bunun önümüzdeki dönemde de süreceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca deneklerin üçte ikisinin yurtiçi yolsuzlukları yabancı yolsuzluklar ile ilişkilendirdiği görülmüştür.

Aynı katılımcılara yolsuzlukla nasıl mücadele edileceği sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre, ülkedeki lider pozisyonunda olan insanların yolsuzluklar konusunda örnek davranış sergilemesinin, kamudaki yolsuzluklara sert yaptırımlar uygulanmasının ve memur maaşlarının arttırılmasının en etkili mücadele metotları olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Katılımcılar içerisinde sivil toplum temsilcilerinin bu konulardaki vurgusu, bütün katılımcılara nazaran daha yüksek olduğu da gözlenmektedir. Aşağıdaki grafikte katılımcıların yolsuzluklara karşı ne yapılması gerektiğine yönelik öneriler sunulmuştur.

Grafik 12. Yolsuzluklara Karşı Alınması Gereken Önlemler

Kaynak: Daniel Kaufmann, "Corruption: The Facts", *Foreign Policy*, No: 107, Summer 1997, s. 127

Ekonomik kalkınma ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin kurulmasındaki ülkedeki kurumsal yapı katalizör görevi görmektedir. Çünkü kalkınma ile yolsuzluk arasındaki ilişki dolaylı olarak kurumsal yapı üzerinden kurulmaktadır. Zayıf bir kurumsal yapının var olduğu ülkelerde hem ekonomik kalkınma yavaşlamakta hem de yolsuzluklar ile mücadele istenilen düzeyde kurulamamaktadır.

3.10. YOLSUZLUKLAR VE BEŞERİ KALKINMA

Beşeri kalkınmanın en önemli boyutu insan sermayesine yapılan yatırımdır. OECD'nin "Beşeri Sermaye Yatırımı: Uluslararası Bir Karşılaştırma" (*Human Capital Investment: An International Comparison*) raporunda, insan sermayesi "ekonomik faaliyete ilişkin olarak bireylere kazandırılmış olan bilgi, yetenek, beceri ve diğer özellikler" olarak tanımlanmaktadır. İnsan sermayesine yatırım birçok OECD ülkesinde ulusal gelirin yüzde 10'una karşılık gelmektedir. Eğitime yatırımın okulda geçen her yıl için bireye kabaca yüzde 5 ila yüzde 15 arasında ek kazanç getirdiği varsayılmaktadır. İlkokul, en yüksek geri dönüş oranına sahip beşeri sermaye yatırımı iken, bu oran ortaokulda nispeten daha düşük, lisede ise ortaokuldan daha yüksektir. Başka bir OECD araştırmasında orta öğrenimin 1960-1985 döneminde OECD ülkelerindeki verimlilik artışına yıllık binde 6 katkı sağladığı ortaya koymuştur. Dolayısıyla, insan sermayesine yatırım sadece bireylere değil tüm ekonomiye önemli katkı getiriyor. Dahası, ekonomik faaliyetlere ilişkin bilgi, beceri ve yeteneklerin yaratılması sadece işteki performansı etkilememekte, aynı zamanda toplumsal davranışları da biçimlendirmektedir. Yüksek eğitim standartlarına ulaşılması, daha iyi kamu sağlığı, daha düşük suç oranları, daha bilinçli çevre korunması, annesizlik, siyasi katılım ve toplumsal dayanışma gibi olumlu yan etkiler de doğurmaktadır.⁹⁵

Ülkelerin beşeri kalkınma düzeyleri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme UNDP*) tarafından şekillendirilen Beşeri Kalkınma Endeksine yardımıyla şekillendirilebilmektedir. Bu endeksin oluşturulmasında üç temel göstergeden yararlanılmıştır. Bunlar;⁹⁶

- Yaşam süresinin uzunluğu
- Eğitim süresi (okur yazarlık ve ilk, orta ve yüksek eğitime devam etme süreleri ile ölçülmektedir) ve
- Yaşam standartları ve kaynaklara erişimdir.

⁹⁵ Mehmet Ögütçü, "İnsan Sermayesi ve Eğitime Yatırım", Temmuz 2004
<http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=10415>

⁹⁶ Human Development Report (2001) UNDP: <http://www.undp.org>; Aktaran Selçuk Akçay, "Corruption and Human Development", *Cato Journal*, Vol. 26, No. 1, Winter 2006, s. 33 (29-48)

Yolsuzlukların beşeri kalkınma üzerinde olumsuz etki meydana getirdiği açıktır. Yolsuzluk beşeri sermaye ilişkisinin kurulmasında aracı rolünü, kamu eğitim ve sağlık harcamaları ve yaşam standartları tarafından gerçekleştirilmektedir.⁹⁷ Yolsuzluk kamu harcamaları bölümünde eğitim ve sağlık harcamalarının beşeri sermaye üzerine etkisi hem teorik, hem de ampirik olarak ortaya konmuştur. Aşağıdaki şekilde bu ilişki özetlenmektedir.

Şekil 2. Yolsuzluk ve Beşeri Kalkınma

Kaynak: Selçuk Akçay, "Corruption and Human Development", *Cato Journal*, Vol. 26, No. 1, Winter 2006, s. 35

Yolsuzluk düzeyinin artması, ekonomik büyüme oranlarını, kişi başına geliri azaltmakta ve düşük yaşam standartlarına yola açmaktadır. Yolsuzluklar aynı zamanda kamu eğitim ve sağlık harcamalarını düşürmekte, bunlarda yaşam beklentisinde ve beşeri sermaye birikiminde azalışlara yol açmaktadır. Yolsuzluk düzeyinin artması; yaşam beklentisini, okur yazarlık oranını azaltmakta ve çocuk ölüm oranlarını yükseltmektedir.⁹⁸ Bütün bunların ortak sonucu ise, beşeri kalkınma düzeyinin düşmesidir. Yukarıda açıklanan ilişki 63 ülke örneğine dayalı olarak yapılan ampirik bir araştırma tarafından da doğrulanmaktadır.⁹⁹

Yolsuzluk beşeri kalkınma ilişkisi küreselleşme yardımıyla da ortaya konulabilmektedir. Küreselleşmenin artması, ekonomik özgürlük düzeyini yükseltmekte bu da yolsuzlukları azaltıcı etki de bulunabilmektedir.¹⁰⁰

Kamu harcamaları içerisinde eğitim ve sağlık önemli bir yer tutar. Bu harcamalar beşeri sermaye yatırımı olarak değerlendirilebilmektedir. Yolsuzlukların

⁹⁷ Mozaffar Qizilbash, "Corruption and Human Development: A Conceptual Discussion", *Oxford Development Studies*, Vol. 29, No: 3, October 2001, s. 265-78

⁹⁸ Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Pablo Zoido-Lobaton, "Governance Matters" *World Bank Policy Research Department Working Paper* No: 2196, October 1999, s. 1-60

⁹⁹ Selçuk Akçay, "Corruption and Human Development", *Cato Journal*, Vol. 26, No. 1, Winter 2006, s. 29-48

¹⁰⁰ Syed H. Akhter, "Is Globalization What It's Cracked Up to Be? Economic Freedom, Corruption, and Human Development", *Journal of World Business*, Vol. 39, No:3, August 2004, s. 283-295

artması kamu gelirlerini ve dolayısıyla eğitim ve sağlığa aktarılan kamu fonlarını kısacaktır. Sonuçta yolsuzluk nedeniyle insan sermayesine yapılan yatırım düşecektir.¹⁰¹ Böylelikle eğitim ve sağlık harcamalarının hem niteliği hem de niceliği düşecektir. Bunun sonucu olarak mali gücü yeten bireyler eğitim ve sağlık hizmetini özel sektörden karşılamaya yönelebileceklerdir. Özellikle eğitim, toplumda dikey hareketlilik sağlayan ve sınıf atlama imkanı veren önemli bir faktördür. Kamu tarafından eğitim hizmetlerinin gerek nitelik gerekse nicelik olarak gerilemesi, iyi eğitimin ancak özel finansman yoluyla alınabilir haline gelmesi gelir dağılımındaki eşitsizliğin ve yoksulluğun artmasına yol açacaktır.

Benzer bir durum da sağlık hizmetleri için söz konusudur. Sağlık hizmetlerini koruyucu ve tedavi edici olarak iki ana bölüme ayırabiliriz. Koruyucu sağlık hizmetlerinin tamamına yakını kamu tarafından üretilmektedir ve bu hizmetlerden en çok düşük gelirli kesimler yararlanmaktadır. Yolsuzluklar nedeniyle en çok kısıntı yapılan sağlık hizmetleri koruyucu sağlık hizmetleridir. Koruyucu sağlık hizmetlerindeki kısıntı ise ancak uzun dönemde etkisini gösterebilmektedir. Yolsuzluklar nedeniyle tedavi edici sağlık hizmetlerinde gözlenen azalma daha sınırlıdır. Çünkü tedavi edici sağlık hizmetlerindeki kısıntı toplum tarafından hemen hissedileceği için siyasal ve sosyal tepkilere neden olabilmektedir. Kamu sağlık hizmetlerinin azalması, özellikle emeği ile geçinen kesimlerin hastalanma ve dolayısıyla emeğini işgücü piyasasında arz edememe riskini arttırmaktadır. Yolsuzlukların önlenmesi ise, yukarıdaki ilişki süreçlerinin tersine işlemesine, gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun azalmasına neden olabilecektir.

Bir ülke için kalkınmanın en önemli unsuru nitelikli iş gücüdür. Nitelikli işgücü yaratabilmek için fakir ülkeler ciddi anlamda kaynak harcamaktadır. Buna karşılık yolsuzluk yetişmiş nitelikli işgücünün gelişmiş ülkelere kaçmasına yol açmaktadır. Böylelikle hem fakir ülkelerin kalkınma çabaları sekteye uğramakta, hem de beyin gücü nedeniyle gelişmiş ülkelere karşılıksız kaynak transferi gerçekleşmektedir.

¹⁰¹ Ehrlich Isaac, Francis T. Lui, "Bureaucratic Corruption and Endogenous Economic Growth," *Journal of Political Economy*, Vol: 107, No: 6, December 1999, s. 270-290

